

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra psychologie

FILOZOFICKÁ FAKULTA
UNIVERZITY KARLOVY
V PRAZE

Bakalářská práce

Karolína Ženíšková

Rodičovské styly výchovy a dospívající

Parenting Styles and Adolescents

Na tomto místě bych ráda poděkovala doc. PhDr. Iloně Gillernové, CSc. za vstřícné a laskavé vedení a cenné rady, které mi pomohly při psaní této bakalářské práce.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 21.7.2015

.....

Karolína Ženíšková

Abstrakt:

Bakalářská práce pojednává o rodičovských stylech výchovy ve vztahu k dospívajícím. Literárně přehledová část má za úkol shrnout nejdůležitější současné poznatky v oblasti této problematiky. V této části je nejprve téma rodičovských výchovných stylů zasazeno do širšího kontextu současného vývoje rodiny a jsou vyzdvížena základní východiska, na nichž staví většina odborné veřejnosti. Jádro literárně přehledové části práce tvoří přehled nejvýznamnějších témat, kterými se zabývají současné výzkumy. Ačkoliv práce čerpá převážně ze zahraniční literatury, nezapomíná zmínit i české autory, kteří se danou problematikou zabývají. Empirická část práce představuje návrh výzkumného projektu, který tematicky navazuje na literárně přehledovou část. Zabývá se fenoménem vynořující se dospělosti a s ní související rodičovskou výchovou, jejíž podoba se zdá být v tomto období poměrně specifická. Jedná se o kvalitativně koncipovanou mapující studii, která má za cíl odhalit základní rysy a charakteristiky výchovných interakcí v období vynořující se dospělosti.

Klíčová slova:

Rodičovské styly výchovy, dospívající, rodina

Abstract:

The bachelor thesis focuses on parenting styles in relation to adolescents. The thesis starts with a literature review summarizing current knowledge on this issue. In the first part of the literature review, the topic of parenting styles is put into a broader context of the current development of the family. Furthermore, it outlines basic assumptions on which current research is based. The core part of the literature review offers a list of the most important topics of current research. Although the thesis draws mostly from foreign literature, it also mentions Czech authors contributing to this issue. The following empirical part presents a research project which is thematically linked to the literature review. It focuses on the phenomenon of emerging adulthood and its implications for parenting, which seems to be quite specific during this period of adolescent's development. The research has a qualitative design which aims to reveal essential features and characteristics of parenting in the period of emerging adulthood.

Key words:

Parenting styles, adolescents, family

Obsah

Úvod.....	7
1. Pozadí zkoumané problematiky – proměna rodiny	9
2. Současná východiska výzkumu rodičovských stylů výchovy	11
3. Zásadní témata současných výzkumů rodičovských stylů výchovy.....	14
3.1 Kulturní odlišnosti ve výchově dospívajících	14
3.2 Osobnost rodiče v interakci s výchovným stylem.....	20
3.3 Trend „vynořující se dospělosti“ a jeho implikace pro výchovné styly.....	23
3.4 Souvislost výchovných stylů a rizikového chování v dospívání.....	25
3.4.1 Souvislost rizikového chování dospívajících a rodičovské informovanosti.....	26
3.4.2 Výchovné styly a konzumace alkoholu	28
3.4.3 Výchovné styly a užívání dalších návykových látek.....	30
3.4.4 Výchovné styly a agresivní chování	31
4. Návrh výzkumného projektu	34
4.1 Cíle výzkumu	34
4.2 Design výzkumu.....	35
4.4 Metody	37
4.6 Diskuze.....	39
Závěr	41
Seznam použité literatury	43
Přílohy.....	48

Úvod

Kdykoliv hovoříme o psychosociálním vývoji jedince, skloňujeme slovo *rodina*. Rodina hraje neodmyslitelnou a zcela zásadní roli v životě každého jedince, a to především v období dětství a dospívání. V tomto období představuje spolu se školou základní společenskou jednotku, která dítě dlouhodobě a mnohostranně formuje. Působí jako socializační a edukační činitel a jejím úkolem je poskytnout dítěti bezpečné prostředí a umožnit mu se všestranně rozvíjet. Tento cíl je realizován především prostřednictvím výchovy. Nejvýznamnějšími osobami jsou v tomto kontextu rodiče, kteří vstupují s dítětem do rozmanitých výchovných interakcí a uplatňují různé druhy komunikace. Tyto interakce s dítětem mají nespočet podob a jsou v každé rodině specifické. Povahu výchovných interakcí lze shrnout jako určitý výchovný styl, který rodiče vzhledem k potomkovi dlouhodobě uplatňují.

Koncept rodičovského výchovného stylu postihuje základní rysy interakce a komunikace rodiče s dítětem, přičemž popisuje nejen způsob výchovného řízení, ale i emoční klima v rodině. Spíše než konkrétní výchovné projevy tedy charakterizuje obecné výchovné naladění, východiska, na nichž stojí výchova v konkrétní rodině. Jako takový je koncept rodičovských výchovných stylů velice užitečný pro zpřehlednění a kategorizování nepřehledného množství výchovných interakcí, které v rodinách každodenně probíhají, a umožňuje lépe diferencovat mezi různými typy výchovy.

Je zřejmé, že výchova se s věkem dítěte proměňuje, neboť reaguje na aktuální vývoj dítěte a přizpůsobuje se rozličným potřebám, jež s sebou různé vývojové etapy nesou. Tato práce se zaměří na problematiku výchovných stylů a jejich uplatnění ve vztahu k dospívajícím. S obdobím dospívání je spojena řada proměn, nejen biologických, ale i psychosociálních, které mají bezesporu vliv na podobu vztahu rodičů a dítěte i na výchovné interakce. Mezi těmito proměnami na straně dospívajícího figuruje například osamostatňování a směřování k vlastní autonomii a vytváření identity, nárůst významu jiných sociálních skupin než je rodina a škola, zvýšená možnost rozvoje rizikového chování atd. Z literatury vyplývá, že rodiče vnímají výchovu dospívajících dětí jako odlišnou od výchovy mladších dětí, jejich role však zůstává stále nezastupitelná. Dřívější nazírání na dospívání jako na období bouřlivého konfliktu s rodiči je dnes překonáno a je

zřejmé, že vztah dospívajících s rodiči může zůstat nadále pozitivní, neboť jim rodiče poskytují potřebné vedení a podporu v této významné životní etapě.

Tato práce sestává ze dvou základních částí, a to z literárního přehledu a empirické části. Literárně přehledová část má za cíl shrnout současné poznatky v oblasti výchovy dospívajících a vyzdvihnout zásadní témata a implikace pro budoucí výzkumy. Nejprve se tato část věnuje podobě současné rodiny, která prochází významnými proměnami. Dále vytyčuje základní teoretická východiska, na nichž staví většina dnešních výzkumů výchovy dospívajících. Hlavní část literárního přehledu zpracovává nejvýznamnější témata, jimiž se výzkumy v této oblasti v dnešní době zabývají. Empirická část práce představí návrh výzkumného projektu, který se věnuje jednomu z témat uvedených v literárním přehledu, a to problematice vynořující se dospělosti. Jedná se o poměrně nedávno identifikovanou etapu vývoje jedince a nemáme o ní zatím dostatek informací. Toto je motivací pro výzkumný projekt, který má za cíl prostřednictvím kvalitativní metodologie objasnit základní charakteristiky rodičovské výchovy v tomto období.

1. Pozadí zkoumané problematiky – proměna rodiny

Hovoříme-li o rodině a výchově, měli bychom na začátku zmínit, že se podoba rodiny v posledních desetiletích poměrně radikálně proměňuje. Setkáváme se s čím dál větším počtem variant rodinného uspořádání. Zejména v západním světě se stále více svazků rozpadá a narůstá počet rodin s jediným rodičem, stejně tak jsou děti vychovávány nejen biologickými rodiči, ale i rodiči nevlastními. Například ve Velké Británii se mezi lety 1972 a 2004 podíl dětí žijících pouze s jedním rodičem zvýšil třikrát, a to na celých 24 % (Nuffield Foundation 2009). V současné době jsou stále častější formou rodinného uspořádání smíšené rodiny, tzv. „blended families“ nebo „stepfamilies“, kde jsou společně vychovávány děti jednoho či obou partnerů, které pocházejí z jiných svazků. Tyto smíšené rodiny představují nové rodinné uspořádání, jehož fungování klade řadu nároků jak na rodiče, tak na děti (Coleman 2013).

Dostupná literatura v rámci tématu nových rodinných forem rozlišuje nejčastěji tři formy rodiny: rodinu s oběma biologickými rodiči, rodinu tvořenou jedním samotným biologickým rodičem a rodinu smíšenou, kde se vyskytují nevlastní děti, potažmo nevlastní rodiče. Současné výzkumy se zaměřují na různé varianty těchto alternativních rodinných uspořádání a jejich dopady na psychosociální vývoj dětí a dospívajících. Ukazuje se například, že děti vyrůstající v takové smíšené rodině, kde žijí oba jejich biologičtí rodiče a zároveň nějací nevlastní sourozenci, vykazují horší psychosociální přizpůsobení, nežli děti z jednoduchých biologických rodin bez nevlastních sourozenců. Na tuto tematiku je třeba se výzkumně dále zaměřit, neboť je velice aktuální a málo prozkoumaná (Halpern-Meekin & Tach 2008).

Samozřejmě nesmíme opomenout narůstající počet rodin vedených dvěma rodiči stejného pohlaví. V reakci na tyto poměrně zásadní změny se vedou diskuze o výchovné efektivitě alternativních rodinných uspořádání, konkrétně zda absence rodiče jednoho pohlaví, resp. jeho genderu, negativně neovlivňuje vývoj dítěte. Zajímavým příspěvkem k tomuto tématu je například přehledová studie Biblarze a Staceyové (2010), jež empiricky dokládá, že de facto neexistují specifické výchovné dovednosti, vázané výhradně na matku či otce (vyjma laktace u matek). Specifické fenomény vyskytující se ve výchově rodiče konkrétního pohlaví nejsou vázané na jeho pohlaví, ale spíše na funkční uspořádání rodiny, které je ve většině rodin jedné kultury obdobné – například v západní společnosti obvykle

matka tráví čas doma s dětmi a otec živí rodinu a doma se tolik nevyskytuje, což činí výchovu každého z nich odlišnou.

V posledních desetiletích můžeme pozorovat všeobecné zvýšení pracovního nasazení obou rodičů, rozdíl je viditelný zejména u matek. Proporce pracujících matek je v dnešní době zejména v západní společnosti velmi vysoká a stále se zvětšuje (Abela & Walker 2013). Například v USA mezi lety 1975 a 2009 vzrostla proporce pracujících matek, které mají děti mladší 18 let, ze 47,4 % na 71,6 % (Bianchi 2011). V mnoha evropských zemích pozorujeme ze strany vlády cílenou podporu rodin ve finanční soběstačnosti a nezávislosti, což vede ke smazávání genderově ukotvených očekávání ohledně zaměstnanosti a rodiče jsou obvykle oba plnohodnotně zaměstnaní. Tento trend vychází také ze zvýšených nároků v pracovním prostředí, vyšších rozdílů v platech v závislosti na dosaženém vzdělání i z horších vyhlídek na udržení si práce při delší nepřítomnosti, například v mateřství. Stejně tak finanční náročnost života v západní společnosti stále stoupá. Tyto důvody vedou k nutnosti dvojího příjmu v rodině, tedy k co největšímu pracovnímu nasazení matek i otců. Matky se potýkají stále častěji a dříve, vzhledem k věku svého dítěte, s nutností skloubit rodinný a pracovní život (Abela & Walker 2013).

Významnou tendencí v současné rodině je bezpochyby prodlužování dospívání a setrvávání potomků v „rodném hnízdě“. Řada výzkumů potvrzuje, že adolescenti dokončují své osamostatnění ve výrazně pozdějším věku, než tomu bylo dříve (např. Mulder 2009). Rodiče dospívající déle finančně či jinak materiálně podporují, jsou déle angažováni v jejich životech. Arnett (2004) mluví o fenoménu vynořující se dospělosti, tzv. „emerging adulthood“ – jedná se o jakousi oddálenou dospělost, kdy v již dospělém věku stále přetrvávají atributy adolescence. Jelikož v tomto věku nejsou dospívající zcela osamostatnění od své rodiny, hovoříme stále o jistém druhu rodičovského výchovného působení. Toto působení je však pravděpodobně kvalitativně odlišné od výchovy v období adolescence či dětství, například proto, že už dospívající disponuje poměrně velkou mírou autonomie (Nelson a kol. 2011).

2. Současná východiska výzkumu rodičovských stylů výchovy

Jak píše Coleman (2013), v oblasti rodiny a výchovy jsou témata vztahující se k dospívajícím jedněmi z nejdělitelnějších a nejsložitějších. Na rozdíl od výzkumu mladších dětí se dospívajícím nevěnuje zdaleka tolik výzkumů, a proto nemáme v dnešní době tuto oblast tak dobře prozkoumanou a zájem o ni se významně zvyšuje. Ačkoliv se vývoji dítěte a jeho různým aspektům věnovala vždy velká pozornost, přímo adolescencí se odborníci intenzivněji zabývají až v posledních dvou desetiletích. Jen od roku 2000 vznikla řada učebnic a sborníků, které se této významné životní etapě věnují (např. Adams & Berzonsky 2003, Lerner & Steinberg 2004).

Výchova menších dětí a dospívajících má odlišný charakter. Rodiče malých dětí mají poměrně jasnou představu, jak se mají chovat a co od dětí vyžadovat, tedy znají svou roli a své úkoly. S dospívajícími se však dostávají do méně přehledné situace. Role a pozice rodiče přestává být zřejmá, což je podpořeno měnící se podobou rodiny a jejich pravomocí v dnešní společnosti. Podle Colemana (2013) si dnes rodiče nejsou jisti tím, co se od nich očekává, zejména hovoříme-li o kontrole a monitorování dospívajících a nastavování hranic a pravidel. Nastává dilema, do jaké míry dospívajícím do života zasahovat a do jaké míry je nechat jednat samostatně. Takováto výchovná nejistota může vést ke snížení rodičovské sebedůvěry, zvýšení úzkostnosti a tím pádem k méně efektivní výchově.

Samotné chápání období dospívání prošlo poměrně znatelným vývojem. Dříve se předpokládalo, že aby jedinec splnil základní cíl dospívání, tedy dosáhl autonomie, musí se zákonitě vymezit vůči rodičům a zcela se vymanit z jejich vlivu. Tento proces byl vnímán jako bouřlivý a pro rodinné vztahy ohrožující. Dnes vidíme tento proces osamostatňování méně dramaticky a lze říci, že vztahy v rodině zůstávají obvykle pozitivní a mají spíše podpůrnou povahu (Coleman 2013).

V obecné rovině zkoumání adolescence se uplatňuje ekologický přístup, jenž zohledňuje jak vyvíjející se osobu, tak kontext vývoje a procesy, které se při něm uplatňují. Je také zřejmá tendence zaměřovat se na variabilitu a společné působení kontextů, ve kterých se dospívající vyvíjí, jako je rodinné prostředí, škola, vztahy mimo rodinu, vztahy partnerské apod. V otázce vztahů byla vyzdvížena jejich „obousměrnost“, tedy vzájemné působení jak okolí na dospívajícího, tak dospívajícího na okolí. Ani výchovné působení tedy nelze považovat za jednosměrný proces, ale naopak za výsledek interakce dospívajícího a jeho rodičů (Smetana a kol. 2006).

V současné době převládá mezi odbornou veřejností dimenzionální pojetí výchovy, které vychází z práce Baumrindové (např. 1971). Její model čtyř stylů výchovy staví na dvou dimenzích, které definují výchovný styl – na emočním vztahu k dítěti a výchovném řízení, v angloamerické literatuře se obvykle používá termínů vřelost a kontrola. Z kombinace vysoké či nízké míry vřelosti a kontroly pak vycházejí čtyři typy výchovného stylu: autoritativní (vysoká vřelost a vysoká kontrola), autoritářský (nízká vřelost a vysoká kontrola), shovívavý (vysoká vřelost a nízká kontrola) a zanedbávající (nízká vřelost a nízká kontrola). V českém prostředí se dimenzionálním přístupem zabývali Čáp (např. 1996) či Gillernová (2011). Čáp ve svém modelu devíti polí způsobu výchovy rozlišuje emoční vztah extrémně kladný, kladný, střední (záporně kladný) a negativní; a výchovné řízení silné, střední, slabé a rozporné. Tento model oproti modelu Baumrindové bere v potaz i možné rozporné výchovné působení ze strany matky a otce.

Významným milníkem ve výzkumu rodičovských stylů výchovy bylo zcela jistě zpochybnění autoritativního výchovného stylu jako optimálního. Po dlouhou dobu totiž panovala shoda v tom, že autoritativní výchovný styl je pro děti nejblahodárnější. Toto stanovisko bylo založeno na velkém množství výzkumů, jež dokazovaly jeho pozitivní působení na psychosociální přizpůsobení dospívajících. Autoritativní výchovný styl kombinuje tři důležité komponenty. První z nich je vřelost, která je pocíťována jako podpora, zájem a péče ze strany rodičů. Druhou komponentou je struktura, která v sobě zahrnuje vymezení hranic, ustanovuje a vysvětluje pravidla a zprostředkuje, jaká očekávání rodiče od dospívajícího mají. V poslední řadě autoritativní rodič podporuje a provází dítě na cestě k samostatnosti. Autoritativní výchovný styl pozitivně koreluje s úrovní sebevědomí, úspěchem ve škole, snižuje pravděpodobnost problematického chování apod. (Steinberg, 2008). Ukazuje se nicméně, že jen málo rodičů vychovává své děti výhradně tímto stylem. Je zřejmé, že rodiče často přizpůsobují výchovný styl situaci nebo chování dospívajícího. Za některých okolností mohou být vhodnější jiné výchovné styly (Coleman, 2013).

Tyto okolnosti významné pro výchovný styl mohou být buď povahy situační, jak již bylo řečeno, ale také kulturní. V posledních letech je stále více zřejmé, že uplatnění a efektivita výchovných stylů se liší napříč kulturami a zeměpisnými šířkami. Proto se pozornost odborníků obrací na variabilitu adolescentní populace, především ve smyslu etnickém a geografickém. S tímto trendem je spojena klíčová změna, kterou je zvyšující se inkluзивita výzkumů. Důraz na inkluзивní zkoumání výchovné problematiky byl v první

řadě reakcí na proměňující se demografické složení USA, kde značnou část obyvatel tvoří minoritní etnické skupiny. Valná část psychologických výzkumů byla po dlouhou založena na zkoumání severoamerické a evropské bělošské populace, bez přihlídnutí k reálnému demografickému složení těchto regionů. Ukázalo se tedy jako nezbytné, abychom prováděli výzkumy napříč kulturami a sledovali, zda dosavadní teorie výchovných stylů v tomto interkulturním měřítku obstojí. Nejenže tedy začali být do výzkumů zařazováni adolescenti jiných etnik, ale výzkumníci se začali zajímat i o specifika v oblasti jejich výchovy (Smetana a kol. 2006).

3. Zásadní témata současných výzkumů rodičovských stylů výchovy

3.1 Kulturní odlišnosti ve výchově dospívajících

Kulturní vzorce, které ovlivňují postoje, hodnoty a jednání příslušníků jednotlivých kultur, se významně dotýkají i oblasti výchovy. Každá kultura má svůj normativní systém, který se projevuje ve specifikách výchovy dětí. Povaha působení je však obousměrná, jednak kultura ustavuje způsob výchovy, na druhé straně je kultura prostřednictvím výchovy udržována a předávána novým členům společnosti. Kulturní výchovné vlivy působí v mezilidských vztazích a interakcích, výrazně však také ve veřejném prostoru v podobě mediálního obrazu, jenž může znázorňovat výchovný „ideál“ či normu (Bornstein 2012).

Výzkumy rozdílů v rodičovských praktikách napříč kulturami se v psychologické literatuře objevují již přibližně dvacet let, nejde tedy v obecné rovině o nové téma. Právě v současné době však pozorujeme velký rozmach zkoumání této problematiky. Kulturně zaměřený výzkum výchovy přinesl řadu důležitých otázek. Jako směr zkoumání je nesmírně důležitý pro zmapování všech podob výchovných stylů, stejně jako je zárukou eliminace etnocentrického přístupu, který měl především dříve tendenci vymezovat určité styly jako normativní. Pomáhá nám také lépe pochopit mechanismy interakce biologických proměnných s vlivy prostředí a zkušenostmi (Bornstein 2012).

Z řady výzkumů vyplývá, že kolektivistické kulturní prostředí a kontext rizikového životního prostředí vedou rodiče spíše k autoritářskému stylu výchovy, zdůrazňujícímu poslušnost a dodržování pravidel, jednak v zájmu udržení rovnováhy a harmonie v kolektivu, ale také v zájmu zvýšení bezpečnosti jednotlivých členů dané společnosti. Naproti tomu kultury individualistické a liberální se vyznačují svobodnějším přístupem k dětem, jenž má za cíl budovat v nich samostatnost a jedinečnost. Vztahy mezi rodiči a dětmi jsou v kolektivistických kulturách pevnější a navzájem závislejší, než je tomu u kultur individualistických (Dwairy a kol. 2010). Tento rozdíl vychází také z vertikální či horizontální povahy společnosti. Vertikální kultury, ať už individualistické nebo kolektivistické, jsou založeny na hierarchizaci společnosti. Mezi takové patří USA nebo asijské země. Na druhé straně stojí kultury horizontální, tedy takové, které kladou důraz na rovnostářské vztahy ve společnosti a jsou charakteristické náklonností, přijímajícím postojem a aktivní participací v socializaci potomků (např. Rudy & Grusec 2001; Triandis 2001). V nehierarchických kulturách může být striktnost rodičů, jež je složkou

autoritativního stylu, vnímána potomky negativně. Pevné vedení a kontrola zde pak nevedou k optimální socializaci. V té hrají v takovýchto kulturách podpůrnou roli vyjadřování náklonnosti, jasná argumentace všech rozhodnutí, přijímající postoj a zájem o dítě (Rudy & Grusec 2001).

Je tedy zřejmé, že výchovné styly rodičů ve značné míře odráží povahu dané kultury a podmínek, ve kterých rodiny žijí. Vzhledem k etnické rozmanitosti obyvatelstva se řada výzkumů etnicky podmíněných odlišností ve výchovných stylech začala uskutečňovat v USA. Rodiny z etnických minorit zde čelí složitému úkolu vychovat děti v cizí kultuře, které se snaží přizpůsobit a zároveň se snaží uchovat si svou identitu a hodnoty. Klíčovým nálezem je kvantitativně menší zastoupení autoritativního stylu výchovy u afroamerických, asijskoamerických a hispanoamerických rodin, a to v porovnání s bělošskými Američany. Tento nálezný potvrzují ve svém výzkumu např. Jambunathan a kol. (2000). Autoři porovnali rodičovské postoje 182 matek z pěti etnických skupin žijících v USA – asijské (43 matek), asijsko-indické (23 matek), hispánské (31 matek), evropské (52 matek) a afroamerické (33 matek) (poslední dvě skupiny jsou rodilé Američanky). Zaměřili se na matky dětí ve věku 3–5 let – nejde tedy o výzkum zaměřený na adolescenty – nicméně jejich výsledky odpovídají předešlým zjištěním a lze je zobecnit na širší věkovou kategorii. Uvádí navíc, že matky evropského původu mají reálnější představu o vývoji dítěte, lépe chápou jejich potřeby a nejsou tolik orientované na fyzické tresty, jako matky asijského a afrického původu.

Stále se tedy potvrzuje, že autoritativní výchovný styl není univerzálně optimální. V afroamerické populaci USA je často přínosnější autoritářský styl, neboť například vybavuje děti vysokou mírou kompetencí nezbytných pro život v poměrně rizikovém prostředí a zajišťuje jim větší bezpečí (Dwairy a kol. 2010). Stejně tak se autoritářský styl v hojně míře uplatňuje v asijských rodinách - v asijském kontextu vede k lepším školním výsledkům a úspěchům, na rozdíl od stylu autoritativního. Rodiče projevují vysoká očekávání v této oblasti a dospívající obvykle očekávání naplňují či dokonce převyšují (Chao 2001). Původ tohoto přístupu lze hledat v čínské tradici konfucióvské filozofie, která vyzdvihuje mimo jiné poddajnost, práci na sobě (Yuwen & Chen 2013).

Obecně lze říci, že autoritativní výchova má své ideální místo především v západní kultuře. Nelze opomenout fakt, že účinnost stylu výchovy je také determinována tím, jak ho vnímá samotné dítě. Tato komponenta je rovněž kulturně podmíněna. Například projev silné rodičovské kontroly může být vnímán dvěma odlišnými způsoby – jako projev zájmu

a ochrany (u afroamerických či asijských dětí) i jako projev nízkého přijetí (u evropských dětí) (Dwairy a kol. 2010, Huang 2007).

Jak již bylo řečeno, většina výzkumů se uskutečňuje na půdě Evropy a Severní Ameriky. Současnou tendencí je tudíž zaměřit se i na jiné regiony a na minoritní populace na těchto územích a dodat tak tématu rodičovské výchovy celosvětovou perspektivu. Je zcela zřejmé, že pojetí dospívání a rodinné výchovy se v některých kulturách významně odlišuje a má řadu specifíků, euroamerická východiska nejsou v takových případech bez výjimky zobecnitelná. Obvykle v tomto kontextu využíváme rozlišení na vyspělé a rozvojové země (Afrika, Asie či Jižní Amerika). Zaměřujeme-li se na dospívající, má podle Colemana (2013) smysl studovat také rozdíly související s městským a venkovským prostředím. V mnoha zemích je život ve městě výrazněji spojen s přístupem ke vzdělání a s vlivem západní společnosti skrze média a internet. Dospívající z venkova pak mají v těchto oblastech omezenější možnosti a jejich dospívání má odlišné aspekty.

Rozdíly ve výchovných stylech ve městech a na venkově se zabývala například studie egyptských adolescentů (Dwairy & Menshar 2006). Výzkumný soubor sestával z 351 egyptských adolescentů (139 dívek, 212 chlapců), ve věku 16–17 let. 50 % z nich pocházelo z města, 50 % z venkovského prostředí. Na vesnicích se u chlapců uplatňoval více autoritářský styl a u dívek autoritativní, zatímco ve městech se ukázal opačný trend. Tento výsledek je vysoce specifický a je třeba ho interpretovat se zřetelem k místní kultuře, kde se výrazně odlišuje ženská a mužská role. Možné vysvětlení tohoto rozdílu lze hledat v silně přítomné a vyžadované tradici na venkově. Dívky v tomto prostředí bývají submisivnější a silně svázané tradicí, nedovolí si ji zdaleka tolik porušovat jako chlapci. Ve městech se dívky setkávají se svobodnějšími hodnotami a častěji oponují tradicím, což vede k hojnější konfrontaci s rodiči a potřebě více kontrolujícího výchovného stylu (Markaz al Mara'ah al Arabiya 2003 podle Dwairy, Menshar 2006).

Ze studie egyptských adolescentů (Dwairy & Menshar 2006) vyplývá, že nejde tolik o povahu samotného výchovného stylu, jako spíše o konzistenci jeho využití s prostředím, v němž je dospívající vychováván. Tedy autoritářský styl výchovy je „škodlivý“ v případě, že je aplikován v liberálním sociokulturním prostředí, jaké převládá v západní společnosti, a naopak v arabské či asijské kultuře se jako méně vhodný ukazuje styl autoritativní. Konzistence by měla být dodržena i v rámci výchovy v konkrétní rodině. Doposud se v literatuře hovořilo o dvou potenciálně škodlivých aspektech rodičovské výchovy: silné kontrole a nezájmu o potomka či dokonce odtažitým postoji k němu. Dwairy (2008)

upozornil na zásadní roli rozporuplné výchovy. Nejednotný výchovný styl, kombinující prvky různých stylů výchovy, se ukázal jako ohrožující pro psychický vývoj a psychickou regulaci dospívajícího jedince. K měření vlivu rozporuplného výchovného řízení na psychické zdraví vyvinul Dwairy škálu rozporné výchovy – „Dwairy’s Parental Authoritarianism and Inconsistency Scale“, jež měří rodičovskou kontrolu a tři typy rozpornosti výchovného řízení: časovou, situační a nesoulad mezi otcem a matkou. Časová rozpornost označuje změny v reakcích rodičů na stejnou situaci v různých časech. O situační rozpornosti hovoříme, pokud rodiče reagují na různé situace rozdílně. V poslední řadě jde o rozporné výchovné působení otce a matky, tedy každý reaguje jinak. Škála prošla validizací v rámci výzkumu arabských adolescentů.

Tato metoda pro měření rozpornosti výchovného řízení byla využita v rozsáhlé (celkem pětidílné) interkulturní studii rodičovské výchovy a psychického vývoje dospívajících Dwairyho a kol. (2010). Výzkumný vzorek studie tvořilo 2884 adolescentů arabské, indické, francouzské, polské a argentinské národnosti. Studie se zaměřila na různé faktory rodičovské výchovy, jež jsou dávány do souvislosti s psychickým zdravím dítěte, respektive s mírou psychických poruch – je to míra propojení či semknutosti mezi rodinou a dítětem, rodičovská kontrola, nezáměr či odtažitost rodičů, rozpornost ve výchovném vedení. Co do poruch mentálního zdraví se autoři zaměřili na generalizovanou úzkostnou poruchu, depresi a poruchy chování. Z hlediska výchovných stylů se autoři zajímají především o jejich konkrétní behaviorální projevy. Autoři předpokládají, že se výchovné faktory a propojenost mezi rodinou a dospívajícím napříč kulturami liší, a stejně tak se liší i jejich působení na psychické zdraví dítěte. Zdůrazňují také propojenost a interakci jednotlivých složek výchovného stylu, přistupují tedy k výchovné problematice integrativně.

Výsledky výzkumu Dwairyho a kol. (2010) přinesly několik zjištění: potvrdily hypotézu nevhodnosti rozporného výchovného řízení s upřesněním, že více byli rozporuplností ovlivněni dospívající úžeji propojení se svojí rodinou. Spojitost autoritářské výchovy a psychických poruch ani zde nebyla potvrzena a předpokládáme proto, že samotná autoritářská výchova nemá na duševní zdraví vliv. Negativně působí její nevhodné využití. Jednotlivé složky či faktory rodičovské výchovy (jako kontrola nebo nezáměr o dospívajícího) se opravdu projeví jako na sobě závislé a vzájemně se překrývající. Proto výchovné faktory ovlivňují nejen psychologický vývoj dospívajícího, ale de facto i další související výchovné faktory. Bylo prokázáno, že kultura výrazně

ovlivňuje výběr stylu výchovy a jednotlivé výchovné faktory, tudíž i prevalence psychických poruch se liší napříč zkoumanými kulturami. Souvisejícím faktorem je pohlaví dospívajícího. V souladu s dřívějšími výzkumy se ukázaly dívky jako náchylnější k psychickým poruchám v dospívání. Co se týče působení výchovných faktorů, významnou spojitost s psychickými poruchami má kontrola ze strany matky, časová rozpornost ve výchově ze strany otce a odmítání ze strany obou rodičů. Tyto souvislosti se však liší v závislosti na kultuře: v západní kultuře hraje větší roli chování otce, kdežto ve východní kultuře záleží především na chování matky. Toto může být vysvětleno zodpovědnější rolí matky ve východních zemích, kde neúspěchy ve výchově padají obvykle na její hlavu (Dwairy 2006). Důvod vyššího podílu vlivu otcovského chování na psychický stav dítěte v západní kultuře není zcela jasný. Je možné se domnívat, že pokud se u dospívajícího potomka objeví psychické problémy, stává se obvykle méně kontrolující otec aktivním a více kontrolujícím a jeho chování výrazněji vstupuje do interakce s psychickým stavem dospívajícího (Dwairy a kol. 2010).

Zajímavým příspěvkem k tématu výchovy a duševního zdraví je studie asijských přistěhovalců v USA autorů Yuwena a Chena (2013). Studie byla realizována metodou focus group, které se zúčastnilo celkem 15 amerických dospívajících čínského původu ve věku od 12 do 17 let. Studie se zaměřuje na souvislost výchovy a depresivních symptomů u čínských adolescentů žijících v USA. Ve shodě s předešlými kvantitativními výzkumy poukazuje na vyšší výskyt depresivních symptomů právě u této skupiny dospívajících v porovnání se stejně starými bělošskými Američany. Tento jev je možné vysvětlit zhoršeným fungováním rodiny asijských dospívajících v tom smyslu, že dospívající vnímají výchovný styl rodičů jako ne zcela vhodný, a to v kontextu nové kultury, v níž se nachází. Vyjadřují se o přílišném omezování denních aktivit a nefunkční či chybějící komunikaci v rámci rodiny. Podle autorů vycházejí tyto problémy z velké části ze složitého procesu akulturace, kdy se děti začlení do nové společnosti výrazně rychleji než jejich rodiče. Očekávání a zkušenosti obou stran se tím pádem liší a vedou k neshodám. V kontextu nové kultury se výchovný přístup čínských rodičů může dospívajícím zdát jako neadekvátní a je třeba podpořit komunikaci a podporu v rodině, aby oba procesy, jak akulturace, tak dospívání, proběhly v pořádku.

Doposud zmíněné studie se zaměřovaly především na srovnání autoritativního a autoritářského výchovného stylu. Na opačném pólu této problematiky se však nachází výzkumy, které dokládají přínos shovívavého výchovného stylu. Tyto jsou obvykle

zaměřené na již zmíněné horizontální kultury, kde není přirozená komponenta hierarchických vazeb, na níž je postavena autoritativní a autoritářská výchova. Jedním z takto orientovaných výzkumů se zabývali García a Gracia (2009), zaměřili se konkrétně na španělské adolescenty. Jelikož státy jižní Evropy mají spíše horizontální povahu společnosti, očekávali autoři, že autoritativní styl nebude pro dospívající optimální. Pozitivní vliv na psychický vývoj a socializaci naopak předpokládali u shovívavého výchovného stylu, charakterizovaného vysokou mírou přívětivosti a nízkou mírou přísnosti a požadavků.

Výzkumný soubor studie Garcíi a Gracii (2009) sestával z 1416 středoškolských studentů španělského původu (810 dívek a 606 chlapců) ve věku od 12 do 17 let. Byli vybráni z 8 různých středních škol. Dospívající hodnotili výchovný přístup svých rodičů ve dvou škálách, jedna měřila rodičovskou vřelost a druhá přísnost, přičemž hodnotili zvlášť otce a zvlášť matky. Jako ukazatel úspěšnosti vývoje dospívajících bylo měřeno sebevědomí, psychosociální nepřizpůsobivost, osobní kompetence a problematické chování – konkrétně užívání návykových látek, problémy ve škole, delikventní chování. Přestože hlavní zájem studie byl upřen na interakci výchovných stylů a úspěšného psychosociálního vývoje, ukázaly se zde také zajímavé vedlejší výsledky. Konkrétně bylo zjišťováno, zda jako nezávislá proměnná působí pohlaví dospívajícího a vzdělání rodičů. Rozdíl mezi chlapci a děvčaty byl v případě sebevědomí ve školním prostředí (vyšší u dívek) a v oblasti emočního a fyzického sebevědomí (vyšší u chlapců). V oblasti psychického přizpůsobení dívky vykazovaly méně sebevědomí, menší pocit dostatečnosti a menší emoční stabilitu. Co do kompetencí výše skórovali dospívající, jejichž rodiče měli vyšší vzdělání. Více problémů se školou a více delikventního chování se projevilo u chlapců; tyto oblasti byly méně problematické v případě vyššího vzdělání rodičů (García & Gracia 2009).

Důležité byly ale ve výzkumu Garcíi a Gracii (2009) především výsledky týkající se prospěšnosti jednotlivých výchovných stylů. Autoři očekávali, že dospívající ze shovívavých rodin budou skórovat ve všech čtyřech měřených oblastech psychosociálního přizpůsobení pozitivněji než ti z autoritářských a zanedbávajících rodin a že zároveň budou skórovat pozitivněji či stejně jako dospívající z autoritativních rodin. Tento druhý předpoklad reflektuje stejnou míru vřelosti autoritativního a shovívavého stylu. Dospívající, kteří hodnotili své rodiče jako shovívavé či autoritativní, skórovali výše u všech položek týkajících se sebevědomí, ve srovnání s těmi, co výchovu hodnotili jako

autoritářskou či zanedbávající. V souladu s očekáváními autorů adolescenti z prvních rodin skórovali pozitivněji v oblasti emočního sebevědomí a shodně v ostatních čtyřech oblastech sebevědomí (akademického, sociálního, rodinného, fyzického). Stejně se předpoklady potvrdily v oblasti psychosociálního nepřizpůsobení, tedy až na dimenzi emoční nestability, v níž skórovaly stejně děti shovívavých a zanedbávajících rodičů. V porovnání s autoritativními rodinami skórovaly pozitivněji děti shovívavých rodičů v dimenzi emoční nereaktivnosti a negativního pohledu na svět. Shodné skóry se pak týkaly dimenze agrese/nepřátelství, nízkého sebevědomí a nízké vnímané dostatečnosti. Míra osobních kompetencí byla u dospívajících ze shovívavých rodin vyšší než u autoritářských a zanedbávajících rodin, ačkoliv v oblasti sociálních kompetencí se výsledky shovívavých a zanedbávajících rodin nelišily. V porovnání s autoritářskými rodinami se očekávání autorů potvrdila. Problematické chování bylo podle skóru více přítomno u dospívajících z autoritářských a zanedbávajících rodin, skóry autoritativních a shovívavých rodin se nelišily. Tyto výsledky tedy podporují předpoklad, že v zemích a kulturách jako je například kultura španělská, je vhodný shovívavý výchovný styl. Hovoří pro to stejné či lepší výsledky dospívajících v psychosociálním přizpůsobení, je-li porovnán se stylem autoritativním (García & Gracia 2009).

3.2 Osobnost rodiče v interakci s výchovným stylem

Rodičovský výchovný styl definují Darling a Steinberg (1993) jako obecné klima, ve kterém rodina funguje a ve kterém probíhá výchova dětí. Jak již bylo dříve zjištěno, rodič si osvojuje konkrétní výchovný styl na základě několika faktorů. Belsky (1984) uvádí tři základní zdroje, na nichž se staví styl výchovy: individuální charakteristiky dítěte, situační zdroje stresu a osobnost rodičů. Zde můžeme konkrétněji zmínit hodnoty, jež rodiče vyznávají, cíle, ke kterým chtějí své děti směřovat, jejich emocionální a materiální zdroje či také výchovu v původní rodině. Osobnost rodičů považuje Belsky (1984) za nejvíce vlivnou.

Většina výzkumů zabývajících se osobností rodičů a výchovnými styly využívá pro klasifikaci osobnosti pět dimenzí dotazníku Big Five. Vycházejí z předpokladu, že míra zastoupení určitého rysu či rysů souvisí s inklinací k určitému výchovnému stylu. Na základě charakteristických projevů a vlastností, které jsou spojené s jednotlivými dimenzemi, lze vyvodit pravděpodobnou povahu výchovného působení. Je pravděpodobné, že vysoká míra extravertze bude podkladem pro pozitivní způsob interakce s potomkem,

pro aktivní a stimulující rodičovství. Přívětivost je spojována s vřelým vztahem a poskytnutím porozumění a ochrany. Svědomitost je dáována do souvislosti s organizovaností a konzistencí rodinného prostředí, otevřeností vůči zkušenosti se schopností zajistit zajímavé a stimulující prostředí pro dítě. Navíc rodiče s vysokou mírou otevřenosti vůči zkušenosti budou pravděpodobně flexibilnější, budou spíše nakloněni novým a netradičním výchovným přístupům a budou zaměřeni na jedinečné kvality svých dětí. Panuje obecná shoda, že jednotlivé dimenze Big Five spolu nekorelují. Nicméně ve výzkumu výchovných stylů se ukazuje, že některé dimenze se v tomto kontextu překrývají (Prinz a kol. 2009).

Ačkoliv již existuje řada studií determinant výchovného stylu, většina se zaměřovala na témata jako pracovní postavení rodičů nebo rodinný well-being. Výzkumů rodičovské osobnosti je podstatně méně, což je důvod, proč se na ni ve svém výzkumu zaměřili Huver a kol. (2010). Vycházejí z předpokladu, že jestliže výchova ovlivňuje vývoj a rozvoj dospívajících, pak i osobnost rodičů na něj bude nepřímo působit. Kladou si konkrétně otázku, zda jsou různé aspekty osobnosti rozdílně vztažené k výchovnému stylu. Jejich výzkum se věnuje specificky výchově adolescentů, neboť tento věk je spojen s rizikem vzniku antisociálního a zdraví ohrožujícího chování. Zároveň v tomto věku mají rodiče stále na dospívajícího potomka značný vliv.

Výzkumu Huvera a kol. (2010) se zúčastnilo 688 rodičů dětí ve věku 12–18 let, všichni pocházeli z nizozemského Eindhovenu. Samostatně vyplnili 16stránkový dotazník, měřící osobnost a výchovný styl. Ke zjištění osobnostních charakteristik byla využita 30položková nizozemská verze dotazníku Big Five (Quick Big Five). Výchovný styl byl určen pomocí nizozemského nástroje, hodnotícího 2 složky výchovného stylu – podporu a striktní kontrolu. V poslední řadě měli rodiče zaznamenat, kdy mají jejich děti večerku (do kdy musí být doma) ve všední dny a o víkendu. Rodiče byli na základě tohoto dotazníku rozděleni na autoritativní, autoritářské, shovívavé a zanedbávající, v souladu s dělením dle Baumrindové (1971).

Studie Huvera a kol. (2010) ukázala, že čím více extravertní rodiče jsou, tím méně tíhnou k autoritářskému výchovnému stylu, což koresponduje s předešlými studiemi. Extravertní rodiče vychovávají své děti v pozitivním duchu a jsou silně podporující. Stejně tak přívětivost snižuje podle výzkumu tendenci k autoritářskému a shovívavému výchovnému stylu. Emočně stabilní rodiče oproti tomu častěji tíhli k výchově shovívavé či zanedbávající. Otevřenost a svědomitost se neukázaly výrazněji spojené s určitým

výchovným stylem. Zajímavé je, že se rodiče významně lišili ve stylu výchovy na základě svého pohlaví – většina mužů byla zařazena mezi zanedbávající, zatímco většina žen mezi autoritativní. Zároveň autoritářští a autoritativní rodiče byli mladší než shovívaví a zanedbávající. V poslední řadě měli autoritativní rodiče významnou převahu v počtu dětí žijících s nimi v jedné domácnosti.

Na obdobné bázi založili svůj výzkum autoři De Haan a kol. (2012). Jejich hledisko však bylo širší – zajímali se nejen o interakci osobnostních charakteristik rodičů a jejich výchovného stylu, ale také o možnost, že volbu výchovného stylu ovlivňuje osobnost samotného dospívajícího. Jak totiž ukázaly předchozí výzkumy, některé osobnostní charakteristiky dětí dle Big Five souvisí s rodičovskou výchovou.

Výzkum De Haana a kol. (2012) byl součástí longitudinální studie výchovy, osobnosti a vývoje (probíhající v letech 1999–2010). Byl proveden na vzorku 475 rodin, respektive 467 matek, 428 otců a 475 dospívajících, přičemž všichni probandi byli belgického (vlámského) původu. Rodičům byl administrován dotazník „Five-Factor Personality Inventory“ (FFPI, Hendriks a kol. 1999), který na bázi sebehodnocení a hodnocení ostatních hodnotí 5 dimenzí osobnosti podle Big Five. Dospívajícím byl administrován obdobný dotazník „Hierarchical Personality Inventory for Children“ (Mervielde & De Fruyt 1999, 2002 podle De Haan a kol. 2012). Cílem studie bylo prohloubit znalosti o dlouhodobé souvislosti rodičovských osobnostních charakteristik podle Big Five a způsobu jejich výchovy a možné interakci s Big Five osobnostními charakteristikami na straně dospívajících. Konkrétně se autoři zaměřili na dvě komponenty rodičovské výchovy, totiž přehnanou reaktivnost a vřelost. Tyto behaviorální projevy výchovného stylu byly měřeny dva roky po zhodnocení osobnosti (De Haan a kol. 2012).

Přehnaná reaktivnost rodičů byla ve studii De Haana a kol. (2012) měřena v těchto projevech: tendence reagovat se vztekem, frustrací, nevlídností, podrážděností, netrpělivě či averzí na problematické chování dětí. Vřelost byla vymezena jako vřelý projev a angažovanost v životě dospívajícího. Obě komponenty byly zjišťovány sebehodnocením a hodnocením partnera rodiče dospívajícího dítěte. Nižší míra přehnané reaktivnosti se u rodičů ukázala jako spojená s vyšší mírou extravertze, přívětivosti, emoční stability (nižším neuroticismem) a autonomií (otevřeností vůči zkušenosti). Na straně dospívajících souvisela s vyšší mírou shovívavosti (přívětivosti), svědomitosti a představitosti. Vřelost byla spojena u rodičů s větší extravertzí, přívětivostí, svědomitostí a emoční stabilitou, u adolescentů s vyšší extravertzí, svědomitostí, shovívavostí a představitostí. Osobnost

rodičů podle výsledků tohoto výzkumu měla větší vliv na komponentu přehnaného reagování než osobnost dospívajících. Na komponentu vřelosti působily obě strany obdobně. Přívětivější a emočně stabilnější rodiče s nižší mírou svědomitosti vykazovali méně přehnaného reagování při měření o 2 roky později. K tomu svou osobností přispívali dospívající, kteří byli méně extravertní a více shovívaví (přívětiví). Více vřelosti projevovali po 2 letech více přívětiví a autonomní rodiče a takovýto přístup vyvolávali dospívající více extravertní, shovívaví a vynalézaví (dimenze otevřenosti vůči zkušenosti), stejně tak i dospívající, kteří se projevovali jako méně emočně stabilní.

Z výzkumu De Haana a kol. (2012) tedy lze vyvodit, že působení osobnosti rodičů a dospívajících se liší v závislosti na sledované charakteristice rodičovské výchovy. Ve výzkumu byl s výchovou konstantně spojen rys přívětivosti, a to jak ze strany rodičů, tak i dospívajících. Extravertní dospívající vyvolávali stabilně více vřelosti, ale také podněcovali rodiče k větší míře přehnané reaktivnosti. Tyto výsledky dokládají, že pro predikci výchovných stylů je velice důležitá extraverze dospívajících a přívětivost dospívajících i rodičů.

3.3 Trend „vynořující se dospělosti“ a jeho implikace pro výchovné styly

Jak již bylo napsáno v úvodu, setkáváme se v dnešní době v západní společnosti s trendem prodloužené adolescence. Tento trend s sebou přináší také prodlouženou dobu výchovného působení rodičů. Jak píše Arnett (2004), který se vynořující se dospělosti jako první detailně zabýval, většina jedinců mezi 18 a přibližně 25 lety se nepovažuje za dospělé, stejně tak je za dospělé nepovažují ani jejich rodiče. V tomto věku jsou již dospívající oproštěni ze závislých vazeb dětství a dospívání, ale zároveň ještě nevstoupili plně do dospělého života, spojeného především s přijetím plné zodpovědnosti za svůj život. Jsou relativně nezávislí na systému normativních očekávání a sociálních rolí. Období mezi 18 lety a koncem druhého decenia je prostorem pro experimentování, hledání, rozmyšlení. Arnett (např. 2004) identifikoval 5 rysů, které jsou ve vynořující se dospělosti obzvláště výrazné: prozkoumávání identity, období nestability, zaměření se na sebe, pocit „mezi něčím“ („feeling in between“) a období možností. Velká část rodičů proto v tomto období cítí potřebu svým dětem pomáhat, vést je, a zároveň jim nechat přiměřené množství volnosti. O výchovných praktikách rodičů takto starých dětí však máme poměrně málo informací (Nelson a kol. 2011).

O poznání specifík výchovy formujících se dospělých se ve své studii snažili Nelson a kol. (2011). Dle jejich názoru není zatím na místě hovořit v období vynořující se dospělosti o výchovných stylech rodičů, neboť dosavadní výzkumy zatím nezjistily, zda rodičovská výchova vypadá obdobně jako v období dospívání. Většina prací byla zaměřena retrospektivně, hodnotila výchovné styly v dospívání či byla zaměřena na vliv těchto výchovných stylů na období vynořující se dospělosti. Autoři se proto na tomto místě rozhodli zaměřit na identifikaci určitých typických výchovných projevů, které by rozdělily rodiče a jejich výchovný přístup do několika skupin. Zároveň je zajímalo, zda zjištěné způsoby výchovy mají souvislost s psychosociálním přizpůsobením budoucího dospělého. Rozlišení způsobů výchovy je v tomto výzkumu založeno na míře, ve které rodiče uplatňují dimenzi vřelosti či vnímavosti a kontroly, neboť tyto dvě dimenze se ukázaly jako zásadní proměnné výchovného působení. Kontrola se pravděpodobně bude u rodičů takto starých dětí projevovat třemi způsoby – jako kontrola psychologická (např. odepření náklonnosti, když dítě neplní výchovné požadavky), behaviorální (např. trest v podobě odebrání finanční podpory) a verbální (např. křičení nesouhlasu s chováním dítěte). V potaz je vzata i absence kontroly, projevovaná jako benevolence, vyhýbání se konfrontaci. V dimenzi vřelosti/vnímavosti se autoři zaměřili na tři základní aspekty – vřelost (reagování na potřeby a pocity dítěte), zasvěcení do problémů (debata s dítětem, argumentace) a poskytování autonomie (vyjadřování respektu k rozhodnutím a činům dítěte) (Nelson a kol. 2011). Důležitým aspektem výchovy v tomto věku je také kvalita rodičovské informovanosti, která rodičům umožňuje efektivně se zapojit do života dítěte (Padilla-Walker a kol. 2008).

Výzkum Nelsona a kol. (2011) zahrnoval 403 „vynořujících se“ dospělých ze 4 vysokých škol napříč USA, z nichž bylo 62 % žen. Dále zahrnoval také alespoň jednoho z jejich rodičů, celkově 287 otců a 317 matek. 90 % dospívajících probandů bydlelo v době výzkumu mimo rodičovský domov. Výzkum se zaměřil na dospívajícími zprostředkované hodnocení psychologické kontroly a rodičovské informovanosti a rodiči zprostředkované hodnocení trestání, verbální kontroly, přívětivosti, zasvěcení do problémů, poskytování autonomie a benevolence. Co se týče psychosociálního přizpůsobení dospívajícího, výzkum zjišťoval, jak dospívající hodnotí blízkost ve vztahu s rodiči, konzumaci alkoholu, hrdost na sebe sama, sociální přijetí, vlídnost, depresivnost, úzkostnost a impulzivitu. Ze strany rodičů se zaměřil na hodnocení kvality vztahu rodič – dítě.

Ve výsledku byly Nelsonem a kol. (2011) identifikovány 4 skupiny rodičů – zvláště matek a otců, respektive 4 způsoby výchovného působení v období vynořující se dospělosti. Ačkoliv byli matky a otcové ve svém výchovném působení hodnoceni izolovaně, 3 ze 4 výsledných skupin jsou u obou pohlaví identické, 1 se lehce liší. Shodné pro matky i otce jsou následující skupiny: nezúčastněný přístup (nízké skóre ve všech zjišťovaných dimenzích výchovy), kontrolující – benevolentní přístup (vysoký stupeň kontroly a nízká vřelost/vnímavost) a autoritativní přístup (vysoká míra vřelosti/vnímavosti a nízká míra kontroly). Čtvrtá skupina byla u matek nazvána jako rozporuplná (skóre nad průměrem u dimenze kontroly i vřelosti/vnímavosti) a u otců jako průměrná (průměrné skóre ve všech komponentách obou dimenzí). Autoritativní a nezúčastněný přístup se de facto podobá klasifikaci výchovných stylů podle dimenzionálního modelu, který je uplatňován v případě dětí a dospívajících. Autoři však upozorňují na specifickou povahu výchovy v období vynořující se dospělosti, která není ještě zdaleka prozkoumaná, a je tak podle nich zatím neoprávněné aplikovat dimenzionální model výchovy i na toto období.

Výzkum Nelsona a kol. (2011) také ukázal, že identifikované způsoby výchovy souvisí s úspěšností psychosociálního přizpůsobení dospívajících. Autoritativní či rozporuplné působení matek se ukázalo jako spojené s pozitivním přizpůsobením dospívajícího, a to díky uplatněné dimenzi vřelosti/vnímavosti. Kontrolující – benevolentní matky měly na přizpůsobení nejhorší vliv, obdobně se projevily i matky nezúčastněné. Co se týče otců, nejlépe působili na přizpůsobení autoritativní otcové, podobné výsledky měli otcové s průměrnou výchovou. Stejně jako v případě matek, kontrolující – benevolentní otcové působili na psychosociální přizpůsobení nejhůře, podobně působil i nezúčastněný způsob výchovy. Lze tedy říci, že nejméně přínosný je ve vynořující se dospělosti takový způsob výchovy, jenž kombinuje vysokou míru kontroly a trestání a nízkou míru vřelosti a vnímavosti. Hlavním negativním činitelem je zde především prvek kontroly, která se zásadně neslučuje s potřebou svobody a autonomie, jež charakterizuje toto specifické vývojové období dospívajícího.

3.4 Souvislost výchovných stylů a rizikového chování v dospívání

Adolescentní věk s sebou přináší řadu rizikových faktorů, jež mohou vést ke vzniku rizikového chování, které je pro dospívající, potažmo jejich okolí, ohrožující. Mezi takové chování se řadí užívání návykových látek jako je alkohol, cigarety či jiné drogy, riskantní sexuální praktiky, delikventní chování, vlastnění zbraní, projevy agrese apod. Vznik

ohrožujícího chování souvisí s mnoha proměnnými jak externí, tak interní povahy. Některé studie dokládají vliv etnicity na pravděpodobnost rizikového chování, pozornost byla věnována například rozdílu mezi černošskou a bělošskou populací v USA (Williams a kol. 2007). Působit může podle některých výzkumů i gender či věk (Wu a kol. 2006 podle Rew a kol. 2011; Youngblade a kol. 2006). Obecně lze říci, že odolní dospívající mají větší přístup ke zdrojům, které je před rizikovým chováním či jeho následky chrání (Rew a kol. 2011). Rizikovému chování dospívajících a jeho prediktorům v rodinném prostředí se věnuje také česká studie Blatného a kol. (2005).

Ve Velké Británii proběhla studie adolescentů a jejich rodin, soustředící se na sílu vlivu socioekonomických podmínek a rodičovských výchovných stylů na psychosociální přizpůsobení mládeže, mimo jiné i na vznik rizikového chování (Chan & Koo 2011). Data byla získána z dlouhodobě probíhajícího průzkumu britských domácností (British Household Panel Survey), tato konkrétní studie autorů Chana a Koo se zaměřila na 1456 dospívajících ve věku 15 let. Dotazník obsahoval behaviorální otázky sledující jednak povahu výchovného stylu rodičů, jednak zkušenosti a zvyklosti týkající se rizikového chování, například kouření cigaret, užívání jiných drog, zkušenost s násilím. Výsledky výzkumu potvrdily již několikrát zmíněný fakt, že rodičovský styl výchovy významně souvisí s psychosociálním přizpůsobením dospívajícího. Zároveň se ukázalo, že co se týče Velké Británie, výchovný styl převládající v domácnosti není závislý na socioekonomickém statusu rodiny, ale spíše na struktuře rodiny, například na počtu rodičů či nevlastních rodičů. Co se týče rizikového chování dospívajících, jako nejpříznivější se ukázala autoritativní výchova. Oproti tomu bylo rizikové chování více rozšířeno mezi dospívajícími z autoritářských či shovívavých rodin (kategorie zanedbávající výchovy se zde neobjevila). Autoři uvádějí, že například pravděpodobnost, že dospívající už někdy kouřil cigaretu, je při uplatnění autoritářské výchovy o 89 % vyšší než při uplatnění výchovy autoritativní.

3.4.1 Souvislost rizikového chování dospívajících a rodičovské informovanosti

V determinaci a případně prevenci rizikového chování hraje neodmyslitelnou roli míra rodičovské informovanosti či zasvěcenosti do života a aktivit dospívajícího. Informovanost je spojena s monitorováním aktivit dospívajícího, které jím může být vnímáno pozitivně i negativně. Vnímání monitorování a rodičovské informovanosti závisí z velké části na emočním klimatu domácnosti. Emoční klima má určující vliv na to, jak si

dospívající bude vykládat chování svých rodičů. Projevuje-li se ve vztahu rodičů a dospívajícího málo vřelosti a náklonnosti, hrozí, že bude monitorování a získávání informací vnímáno jako nepřiměřená a nežádoucí kontrola. Naproti tomu bude-li atmosféra v domácnosti vřelá, bude stejné chování vnímáno spíše jako oprávněný zájem (Steinberg 2001). Související determinantou vnímání monitorování je i blízkost vztahu s rodiči. Čím je vztah bližší a důvěrnější, tím pozitivněji je zájem rodičů vnímán. Jak píše Padilla-Walker a kol. (2008), dimenze rodičovské informovanosti a monitorování a blízkosti vztahu s dospívajícím hraje zásadní roli ve vztahu k objevujícímu se rizikovému chování v dospívání a vynořující se dospělosti. Blízkost vztahu zde může fungovat jako zprostředkující článek mezi rodičovskou informovaností a projevy dospívajícího.

Tyto předpoklady o blízkosti a informovanosti ověřili ve svém výzkumu autoři Padilla-Walker a kol. (2008). Zaměřili se na věkovou skupinu „vynořících se“ dospělých, tedy věk mezi 18 a 25 lety. Probandi byli získáni v rámci studie vynořující s dospělosti, které se účastnili dospívající i jejich rodiče (projekt READY – Researching Emerging Adults' Developmental Years). Výzkumný vzorek čítal celkem 200 dospívajících (z toho 121 žen) a jejich rodiče. Dospívající pocházeli ze škol napříč USA a většina byla euroamerického původu. Prostřednictvím internetového dotazníku bylo zjišťováno, jak dospívající a rodiče hodnotí rodičovskou informovanost, jak dospívající hodnotí blízkost vztahu s matkou a otcem. Zároveň byly zjišťovány zkušenosti dospívajících s alkoholem, drogami a sexuálními partnery. Dimenze rodičovské informovanosti se ukázala jako související s chováním dospívajících, ačkoliv síla vztahu se lišila jak u matek a otců, tak podle hodnocení dospívajícími a rodiči. Dospívajícími vnímaná informovanost matky negativně, i když jen lehce, souvisela s konzumací alkoholu, v případě, že hodnotili rodiče, ukázala se negativní predikce konzumace alkoholu i počtu sexuálních partnerů. Informovanost otce významně negativně predikovala užívání drog a počet sexuálních partnerů, a to podle hodnocení dospívajících i rodičů. Blízkost vztahu mezi rodiči a dospívajícím nepredikovala přímo rizikové chování, ale působila jako moderátor. V případech, kdy byla zaznamenána velká blízkost ve vztahu matky a dospívajícího, byla její velká informovanost prediktorem pro nízkou míru užívání drog i alkoholu (Padilla-Walker a kol. 2008).

3.4.2 Výchovné styly a konzumace alkoholu

Období dospívání je považováno za velmi kritické pro první seznámení s alkoholem a brzkou eskalaci jeho užívání. V tomto období strmě narůstá počet dětí, které alkohol konzumují pravidelně. V USA se například podle některých autorů počet dospívajících, kteří pravidelně konzumují alkohol, v průběhu střední školy přibližně zdvojnásobí (Blum a kol. 2000). Vedle výchovného stylu, který nás bude v této kapitole nejvíc zajímat, mají na užívání alkoholu vliv i jiné proměnné na straně rodičů – například jejich vlastní vztah k alkoholu a jeho konzumace před dětmi. Pozitivní a neskrývaný vztah k alkoholu má bezpochyby negativní dopad na začátek užívání alkoholu u dospívajících i na míru jeho užívání v pozdějších letech. Obdobný vliv mají i návyky vrstevníků (např. Spijkerman a kol. 2007). Jelikož je užívání alkoholu spojeno s řadou dalších psychosociálních a zdravotních problémů, je téma predikce a prevence jeho užívání velice aktuální. Je zřejmé, že rodina a výchova má v této problematice zásadní úlohu.

O rodinné prediktory užívání alkoholu se zajímala například finská studie dvojčat a jejich rodičů (Latendresse a kol. 2008). Celkem se jí zúčastnilo 4731 adolescentů a jejich rodičů. Všem byly zaslány sebehodnotící dotazníky, a to v době, kdy dospívajícím bylo 11, 14 a 17,5 let. Většina dospívajících žila pohromadě s rodiči, ve více než 80 % s oběma rodiči. V menší části případů byla data k dispozici jen od jednoho rodiče. Dotazníky zjišťovaly zkušenosti a návyky spojené s konzumací alkoholu u dospívajících a jejich rodičů, dále dospívajícími hodnocené aspekty rodičovské výchovy. Zde byla pozornost zaměřena na vnímanou vřelost (např. nakolik je rodič vřelý, pečující, chápající) a potenciální napětí ve vztahu s rodiči (např. je-li rodič někdy vnímán jako nespravedlivý, hádavý apod.). Dotazník zjišťoval dále míru společně stráveného času, poskytované autonomie a monitorování ze strany rodičů (např. nakolik rodiče znají aktivity a zájmy dospívajícího, ví o jeho denním programu apod.). Rodiči udaná míra užívání alkoholu byla významným prediktorem pravidelnosti užívání a míry intoxikace na straně dospívajících, a to ve 14 letech a ještě více v 17,5 letech věku dospívajících. Souvislost výchovných praktik rodičů a užívání alkoholu dospívajícími se ve výzkumu ukázala následovně: monitorování a informovanost rodičů byla spojena s méně častou opilostí (intoxikací) dospívajících, a to ve věku 14 i 17,5 let, s méně častým užíváním alkoholu jen ve 14 letech. Důraz na strukturu a disciplínu měl vliv na rizikové chování především v pozdější adolescenci, tedy 17,5 letech. Autoři však upozorňují na možnost opačného efektu, pokud se disciplína

prosazuje příliš razantně. Zejména v pozdějším věku totiž může tento přístup narušovat samostatnost a autonomii dospívajícího, která je jeho základní hodnotou.

V českém prostředí se konzumací alkoholu a rodičovskými protektivními faktory zabývala přehledová studie Čablové a Miovského (2013). Jejich studie měla za cíl podat přehled nejen protektivních, ale také rizikových faktorů spojených s nástupem konzumace alkoholu v dětství a v dospívání. Shrnují, že podle výsledků současných studií je s méně rizikovým chováním dětí a dospívajících spojen především styl autoritativní a shovívavý, oproti stylu autoritářskému a zanedbávajícímu, a to i v případě konzumace alkoholu (García & Gracia 2009). Dospívající z převážně autoritativních rodin vykazují nižší prevalenci užívání alkoholu a stejně tak i problémů s ním spojených (např. Van der Vorst 2006). S příjmem alkoholu má přímou souvislost autoritativní styl matky (Paiva a kol. 2012 podle Čablová, Miovský 2013), autoritativní výchovný styl otce zase působí jako protektivní faktor ve výskytu problémů spojených s užíváním alkoholu, a to u děvčat i u chlapců. Autoritativní otcové mají taktéž pozitivní vliv na vnímání emočních vazeb v rodině (Patoock-Peckham & Morgan-Lopez 2007).

Příspěvkem k této problematice je také přehledová studie Ryana a kol. (2010). Jejich práce se zaměřila na systematické zmapování dosavadních výzkumů na téma rodičovských stylů výchovy a užívání alkoholu mezi adolescenty. Celkem bylo vzato v potaz 77 longitudinálních studií, zabývajících se adolescentním a preadolescentním věkem, které měřily jeden nebo více faktorů rodičovské výchovy jakožto prediktor užívání alkoholu v dospívání či problémů s alkoholem spojených. Celkem bylo zkoumáno 12 faktorů rodičovské výchovy: rodičovský vzor, poskytování alkoholu, komunikace týkající se alkoholu, nesouhlas s konzumací alkoholu dospívajícího, celková disciplína v rodině, pravidla týkající se alkoholu, rodičovské monitorování, kvalita vztahu mezi rodiči a dospívajícím, rodinné konflikty, podpora ze strany rodičů, zapojení rodičů do života dospívajícího, obecná komunikace. Ze studií, jež byly analyzovány, vyplývá, že pozdější započítí konzumace alkoholu je spojeno s rodičovským vzorem, omezenou dostupností alkoholu, rodičovským monitorováním, kvalitou vztahu mezi rodiči a dospívajícím, zapojením rodičů v životě dospívajícího a obecnou úrovní komunikace. Menší míra konzumace alkoholu v pozdějším věku souvisí s rodičovským vzorem, omezenou dostupností alkoholu, nesouhlasem rodičů s konzumací alkoholu, obecnou disciplínou, monitorováním, kvalitou vztahu, rodičovskou podporou a obecnou úrovní komunikace.

3.4.3 Výchovné styly a užívání dalších návykových látek

Další látky, se kterými se u dospívajících setkáváme, jsou kromě alkoholu tabákové výrobky, marihuana a další legální i nelegální drogy. V současné době je prevalence užívání takovýchto látek mezi dospívajícími vysoká, a je proto tématem řady výzkumů (např. Conway a kol. 2013). Tematikou návykových látek zabývá řada výzkumů a velká část z nich zastává názor, že nejprotektivnějším výchovným stylem, který chrání dospívající před užíváním těchto látek, je styl autoritativní (např. Montgomery a kol. 2008). Tyto studie pochází obvykle z anglosaského či amerického prostředí a nezohledňují odlišné podmínky různých kultur a oblastí. Existuje však rozrůstající se empirická podpora pro tezi, že v některých kulturních podmínkách mohou být protektivní i jiné výchovné styly nežli styl autoritativní.

Jeden z „kulturně uvědomělých“ výzkumů provedli Calafat a kol. (2014). Jejich cílem bylo zjistit, který z výchovných stylů je nejvíce protektivní v různých zemích Evropy. Výchovné styly byly specifikovány dimenzí vřelosti a požadavků, přísnosti. Předpokladem bylo, že ve většině zemí bude nejprotektivnější styl autoritativní, s výjimkou jižní Evropy, kde by vzhledem k předchozím studiím měl být neúčinnější styl shovívavý, charakteristický vysokou mírou vřelosti a malou mírou požadavků. Cílem bylo také ověřit, zda účinnost různých stylů výchovy závisí na kulturních a sociálně normativních okolnostech. V poslední řadě byly měřeny tři dimenze psychosociálního přizpůsobení dospívajících, které jsou spojovány s užíváním návykových látek – sebevědomí, školní výkon a osobní nevyrovnanosti či poruchy.

Výzkumu Calafata a kol. (2014) se zúčastnilo celkem 7718 adolescentů ve věku 11–19 let, kteří byli vybráni ze středních škol v 6 evropských městech: Stockholmu (Švédsko, 13,2 %), Liverpoolu (Velká Británie, 10,7 %), Palma de Mallorca (Španělsko, 23 %), Coimbry (Portugalsko, 24,2 %), Lublaně (Slovinsko, 13,1 %) a Prahy (Česká republika, 15,8 %). Výběr zemí byl takový, aby byly zastoupeny různé kulturní zvyklosti a přístupy k návykovým látkám, včetně různé související legislativy. Jak autoritativní, tak shovívavý styl výchovy se ukázaly jako protektivní, neboť byly spojeny s nižší mírou užívání návykových látek, než styl autoritářský a zanedbávající. Autoritativní a shovívavý styl pozitivně souvisel se všemi zkoumanými oblastmi – užíváním alkoholu, tabákových výrobků a ilegálních drog, sebevědomím, školním výkonem a osobními nevyrovnanostmi. Shovívavý styl byl spojen s o trochu lepšími výsledky nežli autoritativní v oblasti

sebevědomí a školního výkonu, autoritativní styl měl zase větší účinnost v oblasti užívání návykových látek. U autoritářského i zanedbávajícího stylu se ukázala souvislost s vyšší mírou užívání návykových látek a horším psychosociálním přizpůsobením dospívajících. V případě zanedbávajícího stylu se dokonce vyskytovaly ještě vyšší skóry v užívání alkoholu. Tato studie tedy poukazuje na fakt, že nejen autoritativní, ale i shovívavý styl může mít prospěšné účinky, tento fenomén se navíc projevil stejně v jižních zemích jako i v ostatních zemích, jež byly do studie zahrnuté (Calafat a kol. 2014). Je zde na místě připomenout, že v jiných kulturních kontextech může být prospěšný i styl autoritářský, zejména v populacích hodnotících své životní prostředí jako ohrožující jako například afroamerická populace v USA (např. Montgomery a kol. 2008).

3.4.4 Výchovné styly a agresivní chování

Jak již bylo řečeno dříve, období dospívání je kritické pro rozvoj různého rizikového chování a ani agresivní projevy zde nejsou výjimkou. Jak píše Batoool (2013), agresivní chování obvykle v tomto věku eskaluje, a to z několika různých důvodů – dospívající prodělává fyziologické změny, cítí potřebu být nezávislý, zároveň hledá svoji identitu a nezřídka zažívá konflikt rolí. To vše přispívá ke vzniku negativních projevů, které však mohou být z velké části moderovány a zmírňovány vlivem rodičů a nejbližšího okolí. Role rodičů je zde nezastupitelná. Adolescentní agrese se dostala do popředí zájmu odborníků zejména kvůli své patologické povaze, kdy je projevoována přehnaně, vytrvale a bez odpovídajícího kontextu. Řada studií prokázala, že agrese se od dětství vyvíjí podle křivky se dvěma vrcholy, jeden je lokalizován mezi 2–4 roky věku (především u chlapců), druhý pak mezi 15–20 lety. Projevy agresivního a antisociálního chování jsou velmi dobře viditelné právě u adolescentů (Wahl & Metzner 2012).

Výzkum Batoola (2013) se zaměřil na hledání souvislosti výchovného stylu rodičů a projevů agresivního chování v pozdní adolescenci. Studie byla provedena v pákistánském kulturním kontextu, kde je poslušnost dětí vysoce ceněna a výchovu dobře socializovaného jedince berou rodiče jako svůj zásadní úkol. Autor si je vědom tohoto kulturního hlediska a druhým cílem jeho výzkumu bylo ověřit validitu „východního“ a „západního“ přístupu k pozitivnímu a negativnímu výchovnému stylu a zjistit vliv demografických proměnných, které vstupují do interakce s výchovnými styly a potažmo i agresivním chováním. Očekávaným nálezem byla záporná souvislost autoritativního stylu a agresivního chování a naopak kladná souvislost autoritářského a shovívavého stylu výchovy a agresivního

chování. Výzkumný vzorek sestával ze 109 dospívajících (57 dívek a 52 chlapců) mezi 15 a 17 lety věku a jejich rodičů. Dospívající byli vybráni ze 4 soukromých i státních středních škol. Dospívajícím byl předložen dotazník agresivity (Aggression Questionnaire, Buss & Perry 1992) a rodičům dotazník rodičovských stylů výchovy (Parenting Styles Questionnaire, Robinson a kol. 1995). Tyto dotazníky byly přeloženy z angličtiny do jazyka Urdu. Dotazník agresivity byl zaměřen na tři oblasti agrese – fyzickou, slovní agresi a prožitek vzteku.

Podle výsledků Batoology studie (2013) byl shovívavý styl výchovy silně spojen s většími projevy fyzické agrese. Možným vysvětlením je podle autora fakt, že rodiče dospívající nedostatečně monitorují a zároveň je nevedou k reflexi vlastního chování. Dospívajícím následkem toho chybí schopnost regulovat své agresivní impulzy, setkají-li se s nesouhlasem či s mezilidským konfliktem. Nejsilnější vztah byl nalezen mezi autoritářským výchovným stylem a slovní agresi a vztekem. Autor vysvětluje tuto souvislost možností, že se dospívající učí od přísných rodičů kontrolovat situaci verbální agresi. Autoritativní styl výchovy měl významnou zápornou spojitost s fyzickou agresi a vztekem (Batool 2013). Výsledky výzkumu potvrzují a rozšiřují zjištění předchozích výzkumů, provedených se západní a rusko-americkou populací (např. Barker a kol. 2008). S agresi byla kladně spojena jen jedna z demografických proměnných, a to příjem rodičů, jehož výše pozitivně korelovala s projevy agrese. Tento výsledek se rozchází s výsledkem například již zmiňované německé studie Wahla a Metznera (2012), ve které se naopak nízký rodinný příjem ukázal jako možný předpoklad pro agresivní chování dospívajících. V tomto případě lze chápat socioekonomický status rodiny jako formu sebevědomí, jehož nedostatek vede k negativním projevům u dospívajících (Twenge & Campbell 2002). Vzhledem k těmto nejednotným závěrům je třeba úlohu socioekonomického statusu ve vývoji agresivního chování ještě lépe prozkoumat, tentokrát se zřetelem na kulturní odlišnosti.

Velice aktuální je svou tematikou také výzkum on-line agrese dospívajících (Law a kol. 2010). Ačkoliv je toto téma na výzkumné půdě relativně nové, případů internetové agrese, tzv. cyberbullyingu, je velké množství. Cílem výzkumu Lawa a kol. (2010) bylo zjistit, zda existuje vztah mezi on-line projevovanou agresi dospívajících a dimenzemi rodičovské výchovy. Těmito dimenzemi jsou rodičovská informovanost, kontrola internetových aktivit, míra žádosti o informace a na straně dospívajícího míra odhalení informací o vlastních aktivitách. Výzkumu se zúčastnilo 733 dospívajících (451 dívek) ze

základních a středních škol v Britské Kolumbii ve věku 10–18 let. 45 % respondentů bylo východoasijského původu, 34 % evropského původu, zbytek tvořila malá procenta různých jiných etnik. Dospívající vyplnili dotazníky zaměřující se na sociální zodpovědnost v internetovém prostředí, vnímané rodičovské styly a agresí.

Ve výzkumu Lawa a kol. (2010) bylo v první řadě zjištěno, že více se v on-line agresí angažují dospívající, kteří mají počítač ve svém pokoji. Toto zjištění není nijak překvapivé a souvisí s faktem, že dospívající se spíše zapojí do agresivního chování, pokud mají méně dozoru (Ridout a kol. 2005, podle Law a kol. 2010). Kontrola internetových aktivit ani žádost o informace ze strany rodičů nebyla významně spojena s žádnou z forem internetové agrese. V problematice kontroly aktivit na internetu odkazují autoři především na existenci softwarů, které umožňují rodičům kontrolovat on-line aktivity dospívajících. Tato metoda nevede podle výzkumu k žádným prokazatelným pozitivním výsledkům. Naproti tomu sdílnost dospívajících ohledně jejich aktivit na internetu má pozitivní efekt na snížení či eliminaci agresivního chování. Konkrétně ovlivňuje psaní agresivních zpráv, nemá však vliv na tvorbu nepřátelsky laděných webových stránek či komentování pohoršujícího obsahu (fotografií, videí apod.). Tyto výsledky podporují názor, že protektivní rodičovství je především takové, které se zakládá na otevřeném a zároveň vřelém vztahu rodičů a dospívajících. Přílišná kontrola a explicitní dozor nemá prokázaný protektivní vliv (Law a kol. 2010).

4. Návrh výzkumného projektu

Výzkumný projekt vychází z okruhu témat, o nichž pojednává literárně přehledová část práce. Jako velice aktuální a teprve krátce zkoumaná se ukázala problematika vynořující se dospělosti a výchovných interakcí rodičů a dospívajících v tomto období. Jak již bylo zmíněno výše, vynořující se dospělost, neboli „emerging adulthood“, je období od přibližně 18 do 25 let věku, kdy se jedinec nachází na rozhraní mezi adolescencí a dospělostí, kdy ještě není považován zcela za dospělého a ani sám se jako dospělý nevnímá (Arnett 2004). Tento mezistupeň mezi adolescencí a dospělostí byl dříve považován za pouhé tranzitorní období. Jelikož se však toto období za poslední dvě desetiletí výrazně prodloužilo, je smysluplné hovořit o samostatné vývojové etapě (Arnett 2007). Posouvající se hranice dospělosti je všeobecným trendem především v západní postindustriální společnosti a výzkumné práce se již na tuto problematiku nějakou dobu soustředí. U nás se na vynořující dospělost zaměřuje například studie Macka a kol. (2007), která se zabývá subjektivním vnímáním tohoto období samotnými dospívajícími. Zatím ale vzniká jen málo studií, jež by se ve větší míře zabývaly dílčími aspekty a charakteristikami tohoto období, kam můžeme zařadit i otázku rodičovské výchovy. Je jisté, že i v období vynořující se dospělosti probíhá výchovná interakce mezi dospívajícími a rodiči, neboť dospívající jedinec není ještě zcela osamostatněn a je obvykle více či méně na rodině stále závislý. Přesnou podobu výchovných interakcí ve vynořující se dospělosti však spolehlivě neznáme. Je zřejmé, že se výchova bude v tomto období proměňovat, neboť jsou rodiče konfrontováni s postupným osamostatňováním svého potomka a stojí před úkolem se s tímto aspektem ve výchově vyrovnat. Nelze tak s jistotou říci, zda je možné aplikovat na výchovné styly v tomto období tradiční dimenzionální model (autoritativní, autoritářský, shovívavý, zanedbávající výchovný styl), či zda je podoba výchovného působení natolik odlišná, že toto dělení aplikovat nelze (Nelson a kol. 2011). Vzhledem k tomu, že se jedná o velice zajímavé a poměrně nové téma, jež má nesporné implikace i pro psychologickou praxi, bude na něj zaměřen výzkumný projekt této práce.

4.1 Cíle výzkumu

Jelikož jde o relativně nové téma, klade si následující výzkumný projekt za cíl zmapovat podobu výchovné interakce rodičů a dětí v období vynořující se dospělosti. Hlavní motivací je právě malý objem informací, který o této tematice v současné době

máme. Výzkum se zaměří na to, jak výchovu vnímají rodiče i jejich děti. Zároveň nás nebude zajímat jen to, jak vypadá výchova aktuálně, tedy ve vynořující se dospělosti, ale budeme chtít postihnout i její vývoj – zaměříme se na změny, které ve výchově nastaly v průběhu dospívání. Výzkum bude pracovat s dospívajícími a jejich rodiči. Půjde o kvalitativní studii, která nám umožní osvětlit, jaké mechanismy se ve výchově téměř dospělých dětí uplatňují. Přinese také cenné informace o tom, jak toto období a výchovu v něm vnímají obě zúčastněné strany. Ke komplexnosti poznání přispěje využití dotazníku a na něj navazujícího rozhovoru, tato kombinace by měla zajistit co nejširší pokrytí dané problematiky. Navrhovaný výzkum umožní hlubší vhled do problematiky a bude sloužit jako základ pro další výzkumy a pro vytvoření potřebných hypotéz.

Na základě výše zmíněných výzkumných cílů můžeme zformulovat následující výzkumné otázky:

- *Jak vypadá rodičovská výchova v období vynořující se dospělosti, jaká je povaha výchovných interakcí mezi rodiči a dospívajícím?*
- *Jakou podobu má v tomto období emoční vztah k dospívajícímu a na jaké úrovni je uplatňováno výchovné řízení?*
- *Liší se výchova v tomto období od výchovy v období dospívání? Jaké změny konkrétně proběhly?*
- *Reflektuje výchova v období vynořující se dospělosti základní vývojové a psychosociální aspekty tohoto období, jako je potřeba autonomie a vytvoření identity?*
- *Jak hodnotí současnou výchovu a její proměny rodiče a jak dospívající?*

4.2 Design výzkumu

Výzkum je navržen jako kvalitativní mapující studie, neboť je jeho cílem poskytnout orientaci v dané tematice a dát základ pro vytvoření hypotéz. Bude využita kombinace dvou technik, a to polostrukturovaného rozhovoru (viz příloha č. 1) a Dotazníku o způsobu výchovy v rodině (Čáp, Boschek 1994). Dotazník bude sloužit jako podpůrný nástroj, umožní rámcově zmapovat styl výchovy v konkrétní rodině. V rozhovoru pak proběhne reflexe dotazníku a na jeho základě mohou také vyvstat dodatečné otázky do rozhovoru. Rozhovor bude sestaven z tematických okruhů týkajících se výchovy v období dospívání a vynořující se dospělosti a bude v něm na rozdíl od dotazníku možnost jít více do hloubky u témat, která se výrazněji týkají vynořující se dospělosti, jako je například autonomie a

identita (Arnett 2004). Zatímco dotazník bude administrován jen dospívajícím, rozhovor se zaměří na reflexi výchovy v očích dospívajících i jejich rodičů. Rozhovor bude sestávat ze dvou tematických okruhů: v první řadě bude zjišťovat obecnou charakteristiku výchovného klimatu v rodině a obvyklé výchovné praktiky, včetně retrospektivního zhodnocení změn, jež ve výchově mohly nastat. Druhá oblast rozhovoru se zaměří na souvislost rodičovské výchovy a získávání autonomie a identity u nastávajícího dospělého. Součástí rozhovoru budou modelové situace, kdy prostřednictvím behaviorálních otázek budeme moci sledovat odraz výchovného klimatu v reálných životních situacích.

Respondenti z řad dospívajících budou osloveni prostřednictvím sociálních sítí, půjde tedy o nenáhodný kriteriální výběr. Kritériem bude věk mezi 18 a 25 lety a posléze možnost přizvat k výzkumu rodiče. V ideálním případě by rodiče měli přijít oba, připouštíme nicméně variantu, že přijde jen jeden rodič. Plánovaná velikost vzorku je 25 dospívajících s jejich rodiči. Sběr dat bude realizován formou osobního setkání v rámci jednoho dne a bude organizován následovně: po krátkém úvodním seznámení s výzkumem a získání informovaného souhlasu a demografických údajů respondentů bude následovat první část setkání, v níž všichni dospívající respondenti hromadně vyplní formou tužka – papír Dotazník o způsobu výchovy v rodině, který bude následně administrátorem vyhodnocen. Vzhledem k tomu, že jde o kvalitativní design a s respondenty bude nadále osobně komunikováno, není možné výsledky dotazníku anonymizovat. V tomto případě by anonymizace de facto neměla opodstatnění. Výsledky dotazníku budou nicméně diskutovány pouze s dotyčným dospívajícím. Tato první část setkání by podle předpokladu měla trvat kolem 45 minut. Poté přijdou na řadu individuální sezení s jednotlivými respondenty, tedy dospívajícími i jejich rodiči, v nichž proběhne rozhovor. Doba jednoho rozhovoru bude přibližně 30 minut. Pokud rodiče přijdou oba, budou dotazováni společně – uskuteční se tedy celkem 50 sezení. Rozhovory budou nahrávány, k čemuž je třeba získat souhlas respondentů. Po dokončení sběru dat budou rozhovory přepsány do elektronické podoby a podrobeny obsahové analýze. Na závěr setkání s respondenty proběhne krátký debriefing, kde bude prostor pro reflexi celého setkání a kladení dotazů.

4.3 Výzkumný soubor

Výzkumný soubor bude sestaven z 25 dospívajících ve věku vynořující se dospělosti (18–25 let) a jejich rodičů, které osloví samotní dospívající. Počet rodičů není dopředu daný, musí se zúčastnit alespoň jeden z rodičů dospívajících respondentů. Počítáme s tím,

že ne vždy budou ochotni přijít oba rodiče zároveň. Prostřednictvím sociálních sítí budou osloveni dospívající, kteří splňují věkový limit, a následně bude vybráno prvních 25 z těch, kteří odpovědí na nabídku pozitivně a kteří budou moci přivést i rodiče. Pro vyváženost výzkumného souboru bude vybrán přibližně stejný počet žen jako mužů, pokud to dovolí složení skupiny, která se do výzkumu přihlásí. Cílem výzkumu není v tomto případě získání globálně zobecnitelných dat, proto není kladen důraz na získání reprezentativního souboru respondentů.

4.4 Metody

Součástí kvalitativního šetření bude i získání demografických údajů, se kterými primárně výzkum pracovat nebude, nicméně mohou posloužit jako další zdroj informací pro vývoj hypotéz. Respondentů z řad dospívajících se budeme dotazovat na věk, zda bydlí či nebydlí s rodiči, zda studují či pracují.

První metoda použitá v tomto výzkumu je Dotazník o způsobu výchovy v rodině (Čáp, Boschek 1994). Tento dotazník obsahuje 40 položek, na něž lze odpovědět na 3stupňové škále (ano, zčásti, ne). Zjišťuje povahu výchovného působení zvláště u matky a u otce a na základě kombinace jejich přístupů určuje jeden z devíti způsobů výchovy. Využití dotazníku v této studii je zvoleno především z důvodu úspory času (bylo by možné i tuto část zajistit rozhovorem) a pro jeho spolehlivé a efektivní určení výchovného stylu v rodině. Informace z dotazníku poslouží jako východisko pro rozhovor. Velmi nosné mohou být k diskuzi zejména položky týkající se autonomie a umožňované samostatnosti (např. „*snažil/a se rozhodovat za mě*“, „*často jsem si mohl/a dělat, co jsem chtěl/a*“).

Druhá a stěžejní využitá metoda je rozhovor, který bude mít polostrukturovanou podobu s otevřenými otázkami. Součástí bude i inventář několika konkrétních behaviorálních otázek, určitých modelových situací, které umožní vhléd do konkrétních situací a mohou být nápomocné v případě tápání respondenta. Polostrukturované dotazování umožní držet se důležitých témat a zároveň flexibilně reagovat na respondenta. S tím souvisí i možnost reagovat na výsledky dotazníku a začleňovat informace z něj do kladených otázek. Tazatel bude mít k dispozici seznam tematických okruhů, kterých je třeba se v průběhu rozhovoru dotknout. Jak již bylo řečeno výše, rozhovor má dvě pomyslné linie, které však nejsou nijak formálně zdůrazněné a mohou se v jeho průběhu vzájemně proplétat. První linií je zjištění podoby výchovného působení v rodině a jeho proměna v čase. Zde bude cílem zjistit, jak vypadá aktuální výchovná interakce

dospívajících a rodičů, jaké má kvality, jak je intenzivní. Okruhy pro dotazování budou vycházet z dimenzionálního pojetí výchovy, tedy budou různými způsoby pokrývat dimenzi emočního vztahu a výchovného řízení. Respondenti budou v této části výzkumu požádáni, aby se pokusili v myšlenkách vrátit o pár let zpět – v případě dospívajících do věku kolem 15 či méně let, v případě rodičů tedy alespoň o 3 roky zpět. Cestou retrospekce je tazatel dovede ke zhodnocení a porovnání výchovného působení tehdy a teď – co se výrazně změnilo, co vymizelo, co přibýlo. Cílem je ptát se také na subjektivní hodnocení tohoto vývoje a spokojenost či nespokojenost s tím, jak rodinná výchova aktuálně probíhá. Všechny tyto otázky budou zodpovězeny jak dospívajícími, tak rodiči, což nám umožní komplexní vhled do problematiky a případně poukáže na možné odlišnosti ve vnímání situace a konfliktní oblasti ve vztahu rodič – dospívající dítě.

Druhá linie rozhovoru se dotýká zodpovědnosti, autonomie, identity, což jsou klíčové oblasti vývoje ve vynořující se dospělosti (Arnett 2004). Bude nás zajímat, jak vývoj v těchto oblastech koresponduje s přístupem rodičů, zda je jejich výchovou podpořen či naopak. Ježek a kol. (2014) se zabývali koncepcí autonomie u vynořujících se dospělých v českém prostředí. V kontextu dané problematiky je podle nich vhodné vnímat autonomii jako součást vývojového procesu; je to proces, během něhož se jedinec stává nezávislým na určitém prvku svého prostředí, přičemž závislost na něm byla dříve vývojově adekvátní. Ježek a kol. dospěli k názoru, že Arnettových 5 rysů vynořující se dospělosti (zkoumání identity, zaměření na sebe, pocit „mezi něčím“, období nestability a možností) je spojeno s různými konceptualizacemi autonomie u dospívajících – ty lze shrnout následovně: autonomie jako separace od rodičů a proměna vztahu k rodičům z „dětského“ na „dospělý“; a autonomie jako zakoušení možnosti svobodně jednat a vládnout svému životu (Ježek a kol. 2014). Tato teoretická východiska sytí druhý okruh otázek pro rozhovor.

4.5 Způsob zpracování dat

Data z dotazníku budou zpracována podle pokynů v manuálu (Čáp, Boschek 1994), tedy budou bodově ohodnoceny jednotlivé odpovědi a podle hrubého skóru vyhodnotíme emoční vztah matky a otce k dospívajícímu, výchovné řízení matky a otce a celkový způsob výchovy v rodině. Ve výsledku budeme mít k dispozici informace o typu výchovného řízení v konkrétní rodině a jeho stručnou charakteristiku.

Všechny rozhovory budou doslovně přepsány do písemné elektronické podoby. Pro účely výzkumu bude zapotřebí tematicky analyzovat jejich obsah, tedy najít relevantní témata, uspořádat je do kategorií a sledovat jejich případné opakování u jednotlivých respondentů. Tohoto bude dosaženo prostřednictvím otevřeného kódování a frekvenční analýzy. V zájmu přesnosti a časové úspornosti bude využit jeden z dostupných programů pro kvalitativní analýzu, například ATLAS.ti.

4.6 Diskuze

Výzkum má za cíl zmapovat podobu výchovného působení v rodinách vynořujících se dospělých v českém prostředí, zaměřuje se především na oblast vřelosti, výchovného řízení a podpory v autonomii a nalézání identity. Přepokládáme, že na základě obsahové analýzy identifikujeme hlavní rysy výchovy v tomto období a zásadní témata, s nimiž se rodiny v tomto období potýkají. Výzkum si neklade za úkol vytvořit vyčerpávající model rodinné výchovy, jako spíše identifikovat nosná téma a důležité otázky, na které bude třeba se dále zaměřit v dalších výzkumech. Popsaný kvalitativní design by měl tomuto účelu adekvátně posloužit.

Je nicméně zřejmé, že stávající výzkumný projekt může mít také řadu limitů, které se v průběhu jeho realizace mohou objevit. Jediné výběrové kritérium pro současný výzkum je věk dospívajícího, ostatní demografické proměnné nejsou kontrolovány. Je velice pravděpodobné, že bude možné nalézt kvalitativní rozdíly ve výchově v závislosti na určitých demografických ukazatelích. Lze očekávat, že výchovné interakce se budou lišit v souvislosti s místem pobytu dospívajícího (u rodičů či jinde), mírou finanční soběstačnosti či velikostí místa bydliště (velké město versus vesnice). Ve stávajícím výzkumu není naplánováno tyto demografické údaje analyzovat ve vztahu ke zkoumané problematice, slouží jen jako doplňující informace, nicméně by bylo do budoucna přínosné se na ně zaměřit. Je také pravděpodobné, že se bude lišit výchovný přístup k nastávajícím dospělým ve věku kolem 18 a kolem 25 let. Jednak by se měla zvětšovat proporce samostatnosti a autonomie dospívajícího a také rodiče se ve svých výchovných praktikách vyvíjejí, reagují na změny, učí se přizpůsobit svou výchovu potřebám a situaci. Jak ukázala řada studií, rodiče vynořujících se dospělých cítí potřebu nějakým způsobem vychovávat, zároveň ale neví přesně, jak na to (Nelson a kol. 2011).

Výzkum nijak nezohledňuje pohlaví rodičů, kteří se zúčastní. Z některých jiných výzkumů však vyplývá, že je důležité soustředit se na výchovné působení zvláště u matek a

u otců, neboť se právě ve vynořující se dospělosti objevují rozdílné přístupy matek a otců. Ve studii Nelsona a kol. (2011) se projevilo, že matky obvykle projevují více vřelosti a angažovanosti v životě dospívajícího dítěte, což se projevuje i větší obeznameností s jeho aktivitami apod. Na druhé straně otcové mají tendenci více trestat a dohlížet na dodržování pravidel. Tento rozdíl se objevuje i u rodičů mladších dětí a přetrvává tedy do vynořující se dospělosti. Současně ve výzkumu Nelsona a kol. (2011) byla největší část otců označena za „průměrně“ vychovávající, zatímco matky byly ve velké míře autoritativní. I z toho vyplývá, že přístup rodičů k výchově je mimo jiné závislý na pohlaví. V této oblasti by tedy bylo přínosné sledovat, zda se objevují odlišné vzorce v subjektivně hodnoceném výchovném přístupu matek a otců.

Zajímavým tématem, na něž by se dalo zaměřit, je také samotný vztah rodičů a dospívajících v průběhu vynořující se dospělosti. Entita vztahu úzce souvisí s rodinnou výchovou a povahou výchovných interakcí. V průběhu vynořující se dospělosti nastává zásadní proměna tohoto vztahu, na kterou si obě strany musí zvyknout, přijmout ji a přizpůsobit jí své interakce. Jde o proměnu ze vztahu typu dítě – rodič do vztahu typu dospělý – dospělý. Jakkoliv tento vývoj může probíhat a probíhá i v období adolescence, ve vynořující se dospělosti je již nezbytný a velice výrazný. Získávání autonomie a osamostatňování se od rodičů neznamena úplné oddělení od rodičů, naopak vztahy jsou udržovány v nové kvalitě. U nastávajících dospělých pozorujeme stále větší nezávislost na kontrole a pokynech rodičů, zároveň také nezávislost na tom, co rodiče dělají, co reprezentují, jaké jsou jejich názory a postoje (Ježek a kol. 2014). Studie si také všimají souvislosti proměny vztahu s opuštěním rodného domova a začátkem samostatného bydlení. Tato proměna bývá velice často pozitivní, vede k lepšímu a vyrovnanějšímu vztahu rodičů a dětí, tlumí konflikty, které mohly být dříve na denním pořádku (Kins a kol. 2009). Proměna vztahu s rodiči v období vynořující se dospělosti je oblast, která si jistě zaslouží velkou pozornost.

Závěr

Tato práce měla v první řadě za úkol shrnout současné poznatky o rodičovských stylech výchovy ve vztahu k dospívajícím dětem a identifikovat zásadní témata, která se v literatuře ve vztahu k této problematice objevují. Cílem bylo také zasadit celé téma do širšího kontextu vývoje rodiny, neboť stále probíhající proměna rodinné struktury přináší jasné implikace pro rodičovské výchovné styly. V empirické části práce byl představen výzkumný projekt zaměřený na získání hlubší znalosti problematiky výchovy v období vynořující se dospělosti.

Je zde na místě podotknout, že témat, která se vztahují k výchově dospívajících, je nespočet. Rozsah ani záměr této práce je neumožňuje všechna zahrnout. V literárním přehledu byla vybrána taková témata, která se objevují v literatuře nejčastěji a která jsou v dnešní době v ohnisku pozornosti odborné veřejnosti. Jak vyplývá ze studia současné literatury, výsadní postavení ve výzkumech náleží otázce optimálního výchovného stylu. Lze konstatovat, že tato problematika je v pozadí většiny výzkumů, ať už se zabývají kulturní determinací výchovy, působením výchovy na duševní zdraví dítěte či jakýmkoliv jiným tématem. Vždy si autoři kladou otázku, jaký styl či styly výchovy se v daném kontextu ukazují jako optimální a jaké je postavení ostatních výchovných stylů. Právě důraz na kontext se ukazuje jako poměrně nový a velice přínosný. Souvisí s rozšířením výzkumné aktivity mimo oblast Evropy a Severní Ameriky, kde se dříve uskutečňovala většina studií rodičovských výchovných stylů. Takto rozšířený úhel pohledu zdůraznil multidimenzionální podmíněnost výchovných stylů a upozornil na relativitu jakýchkoliv závěrů o optimálním výchovném stylu. Ukazuje se totiž, že není zdaleka jeden optimální styl výchovy, jako se dříve předpokládalo, ale spíše že takové kvality může v určitém kontextu nabývat každý výchovný styl.

Jak vyplývá z textu práce, oblast výchovy dospívajících není zdaleka vyčerpávajícím způsobem prozkoumána. Neustále se objevují nová témata a nové impulzy pro výzkum, které vycházejí nejen z potřeb odborné veřejnosti, ale i z každodenní výchovné reality. Velkou roli zde hraje rychlý vývoj současné společnosti, který přináší stále nové podněty, s nimiž se rodičovská výchova musí vyrovnávat. Můžeme zde hovořit o nových technologiích, nesoucích s sebou nové možnosti i nová rizika, o proměně rodinné struktury, která zásadním způsobem mění podobu výchovných interakcí a dokonce i jejich nositele. Není totiž již zdaleka obvyklé, že dospívajícího vychovávají v jedné domácnosti

oba biologičtí rodiče. Lze zmínit také kulturně podmíněný fenomén vynořující se dospělosti, který je v praxi spojen s prodlouženou potřebou výchovného působení a přináší s sebou řadu nových otázek, jež si kladou jak výzkumníci, tak samotní rodiče. Nesmíme také opomenout fakt, že výzkum rodičovských stylů výchovy je po světě realizován v různé míře. Stejně tak se v geografické rovině liší i distribuce výzkumných témat. V České republice například není zatím věnováno příliš pozornosti novým podobám rodiny a jejich souvislosti s rodičovskou výchovou či interkulturnímu výzkumu rodičovských stylů výchovy. Je však zřejmé, že i zde mají takovéto výzkumné oblasti své místo a budou se dříve či později rozvíjet. Všechny tyto důvody mne vedou k závěru, že problematika rodičovských stylů výchovy je stále velice živá a zaslouží si odpovídající pozornost.

Seznam použité literatury

- Abela, A. & Walker, J. (2013). Global Changes in Marriage, Parenting and Family Life. In: Abela, A. & Walker, J. (eds.). *Contemporary Issues in Family Studies: Global Perspectives on Partnerships, Parenting and Support in a Changing World*. 5-15. Oxford, GBR: John Wiley & Sons.
- Adams, G. R., Berzonsky M. D. (eds.). (2003). *Blackwell Handbook of Adolescence*. Oxford: Blackwell Sci.
- Arnett, J., J. (2004). *Emerging Adulthood: The Winding Road from Late Teens through the Twenties*. Oxford: Oxford University Press.
- Arnett, J., J. (2007). Emerging Adulthood: What Is It, and What Is It Good For?. *Child Development Perspectives*, 1(2), 68-73.
- Barker, E., Boivin, M., Brendgen, M., Fontaine, N., Arseneault, L., Vitaro, F., Bissonnette, C. & Tremblay, R. (2008). Predictive Validity and Early Predictors of Peer-Victimization Trajectories in Preschool. *Archives of General Psychiatry*, 65(10), 1185-1192.
- Batool, S. (2013). Lack of Adequate Parenting: A Potential Risk Factor for Aggression among Adolescents. *Pakistan Journal of Psychological Research*, 28(2), 217-238.
- Baumrind, D. (1971). Current patterns of parental authority. *Developmental Psychology*, vol. 4(1, Pt.2), 1-103.
- Belsky, J. (1984). The Determinants of Parenting: A Process Model. *Child Development*, 55(1), 83-96.
- Bianchi, S. (2011). Changing Families, Changing Workplaces. *Future of Children*, 21(2), 15-36.
- Biblarz, T. & Stacey, J. (2010). How Does the Gender of Parents Matter?. *Journal of Marriage and Family*, 72(1), 3-22.
- Blatný, M., Polišenská, V., Balaščíková, V. & Hrdlička, M. (2005). Problematika rizikového chování vývoje dětí a dospívajících: Hlavní témata a implikace pro další výzkum. *Československá Psychologie*, 49(6), 524-539.
- Blum, R., Beuhring, T., Shew, M., Bearinger, L., Sieving, R. & Resnick, M. (2000). The Effects of Race/Ethnicity, Income, and Family Structure on Adolescent Risk Behaviors. *American Journal of Public Health*, 90(12), 1879-1884.
- Bornstein, M. (2012). Cultural Approaches to Parenting. *Parenting*, 12(2-3), 212-221.
- Buss, A. & Perry, M. (1992). The Aggression Questionnaire. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63(3), 452-459.

- Calafat, A., García, F., Juan, M., Becoña, E. & Fernández-Hermida, J. (2014). Which parenting style is more protective against adolescent substance use? Evidence within the European context. *Drug and Alcohol Dependence*, 138(1), 185-192.
- Coleman, J. (2013). Parenting teenagers. In: Abela, A. & Walker, J. (eds.). *Contemporary issues in family studies: global perspectives on partnerships, parenting and support in a changing world*. Oxford: John Wiley & Sons, 203-205.
- Conway, K., Vullo, G., Nichter, B., Wang, J., Compton, W., Iannotti, R. & Simons-Morton, B. (2013). Prevalence and Patterns of Polysubstance Use in a Nationally Representative Sample of 10th Graders in the United States. *Journal of Adolescent Health*, 52(6), 716-723.
- Čablová, L & Miovský, M. (2013). Rizikové a protektivní faktory v rodině, které predikují užívání alkoholu u dětí a dospívajících. *Československá Psychologie*, 57(3), 255-270.
- Čáp, J. (1996). *Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy*. Praha: ISV.
- Čáp, J. & Boschek, P. (1994). *Dotazník pro zjišťování způsobu výchovy v rodině. Příručka*. Bratislava - Brno: Psychodiagnostika, sro.
- Darling, N., & Steinberg, L. (1993). Parenting style as context: an integrative model. *Psychological Bulletin*, 113(3), 487-496.
- De Haan, A., Deković, M. & Prinzie, P. (2012). Longitudinal impact of parental and adolescent personality on parenting. *Journal of Personality and Social Psychology*, 102(1), 189-199.
- Dwairy, M. (2006). Parenting Styles, Individuation, and Mental Health of Arab Adolescents: A Third Cross-Regional Research Study. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 37(3), 262-272.
- Dwairy, M. (2008). Parental Inconsistency Versus Parental Authoritarianism: Associations with Symptoms of Psychological Disorders. *Journal of Youth and Adolescence*, 37(5), 616-626.
- Dwairy, M., Achoui, M., Filus, A., Rezvan Nia, P., Casullo, M. & Vohra, N. (2010). Parenting, Mental Health and Culture: A Fifth Cross-Cultural Research on Parenting and Psychological Adjustment of Children. *Journal of Child and Family Studies*, 19(1), 36-41.
- Dwairy, M. & Menshar, K. (2006). Parenting style, individuation, and mental health of Egyptian adolescents. *Journal of Adolescence*, 29(1), 103-117.
- García, F. & Gracia, E. (2009). Is always authoritative the optimum parenting style? Evidence from Spanish families. *Adolescence*, 44(173), 101-131.
- Gillernová, I. (2011). Změny rodičovských stylů výchovy v české rodině. In: Gillernová, I., Kebza, V. & Rymeš, M. *Psychologické aspekty změn v české společnosti: člověk na přelomu tisíciletí*. 121-134. Praha: Grada.

- Halpern-Meehin, S. & Tach, L. (2008). Heterogeneity in Two-Parent Families and Adolescent Well-Being. *Journal of Marriage and Family*, 70(2), 435-451.
- Hendriks, A., Hofstee, W. & Raad, B. (1999). The Five-Factor Personality Inventory (FFPI). *Personality and Individual Differences*, 27(2), 307-325.
- Huang, X. (2007). Parental Acculturation, Parenting Practices, and Adolescent Depressive Symptoms in Chinese American Families. Doctoral Dissertation, University of Texas at Austin. [citováno 13. 5. 2015] Dostupné z: <http://bit.ly/1SFCKQf>
- Huver, R., Otten, R., De Vries, H. & Engels, R. (2010). Personality and parenting style in parents of adolescents. *Journal of Adolescence*, 33(3), 395-402.
- Chan, T. & Koo, A. (2011-05-30). Parenting Style and Youth Outcomes in the UK. *European Sociological Review*, 27(3), 385-399.
- Chao, R. (2001). Extending Research on the Consequences of Parenting Style for Chinese Americans and European Americans. *Child Development*, 72(6), 1832-1843.
- Jambunathan, S., Burts, D. & Pierce, S. (2000). Comparisons of parenting attitudes among five ethnic groups in the United States. *Journal of Comparative Family Studies*, 31(4), 395-406.
- Ježek, S., Macek, P., Michalčáková, R. & Bouša. (2014). Concepts of Autonomy in Emerging Adulthood and Their Perception by Czech Emerging Adults. In: Adamczyk, K., Wysota, M., & Wysota. *Functioning of young adults in a changing world*. 51-66. Krakow: Libron.
- Kins, E., Beyers, W., Soenens, B. & Vansteenkiste, M. (2009). Patterns of home leaving and subjective well-being in emerging adulthood: The role of motivational processes and parental autonomy support. *Developmental Psychology*, 45(5), 1416-1429.
- Latendresse, S., Rose, R., Viken, R., Pulkkinen, L., Kaprio, J. & Dick, D. (2008). Parenting Mechanisms in Links Between Parents' and Adolescents' Alcohol Use Behaviors. *Alcoholism: Clinical and Experimental Research*, 32(2), 322-330.
- Law, D., Shapka, J. & Olson, B. (2010). To control or not to control? Parenting behaviours and adolescent online aggression. *Computers in Human Behavior*, 26(6), 1651-1656.
- Lerner, R. M., Steinberg, L. (eds.). (2004). *Handbook of Adolescent Psychology*. (2. vyd.) Hoboken: Wiley.
- Macek, P., Bejcek, J. & Vanickova, J. (2007). Contemporary Czech Emerging Adults: Generation Growing Up in the Period of Social Changes. *Journal of Adolescent Research*, 22(5). 444-475.
- Montgomery, C., Fisk, J. & Craig, L. (2008). The effects of perceived parenting style on the propensity for illicit drug use: the importance of parental warmth and control. *Drug and Alcohol Review*, 27(6), 640-649.

- Mulder, C. (2009). Leaving the parental home in young adulthood. In: Furlong, A. (ed.). *Handbook of Youth and Young Adulthood: New Perspectives and Agendas*. London: Routledge, 203-210.
- Nelson, L., Padilla-Walker, L., Christensen, K., Evans, C. & Carroll, J. (2011). Parenting in Emerging Adulthood: An Examination of Parenting Clusters and Correlates. *Journal of Youth and Adolescence*, 40(6), 730-743.
- Nuffield Foundation. (2009). Time trends in parenting and outcomes for young people. London: Nuffield Foundation. [citováno 3. 5. 2015] Dostupné z: <http://bit.ly/1DB9ao6>
- Padilla-Walker, L., Nelson, L., Madsen, S. & Barry, C. (2008). The Role of Perceived Parental Knowledge on Emerging Adults' Risk Behaviors. *Journal of Youth and Adolescence*, 37(7), 847-859.
- Patock-Peckham, J. & Morgan-Lopez, A. (2007). College drinking behaviors: Mediatonal links between parenting styles, parental bonds, depression, and alcohol problems. *Psychology of Addictive Behaviors*, 21(3), 297-306.
- Prinzle, P., Stams, G., Deković, M., Reijntjes, A. & Belsky, J. (2009). The relations between parents' Big Five personality factors and parenting: A meta-analytic review. *Journal of Personality and Social Psychology*, 97(2), 351-362.
- Rew, L., Horner, S. & Brown, A. (2011). Health-Risk Behaviors in Early Adolescence. *Issues in Comprehensive Pediatric Nursing*, 34(2), 79-96.
- Robinson, C., Mandlco, B., Olsen, S. & Hart, C. (1995). Authoritative, authoritarian, and permissive parenting practices: Development of a new measure. *Psychological Reports*, 77(3), 819-830.
- Rudy, D. & Grusec, J. (2001-03-01). Correlates of Authoritarian Parenting in Individualist and Collectivist Cultures and Implications for Understanding the Transmission of Values. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32(2), 202-212.
- Ryan, S., Jorm, A. & Lubman, D. (2010). Parenting factors associated with reduced adolescent alcohol use: a systematic review of longitudinal studies. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 44(9), 774-783.
- Smetana, J., Campione-Barr, N. & Metzger, A. (2006). Adolescent Development in Interpersonal and Societal Contexts. *Annual Review of Psychology*, 57(1), 255-284.
- Spijkerman, R., Van den Eijnden, R., Overbeek, G. & Engels, R. (2007). The impact of peer and parental norms and behavior on adolescent drinking: The role of drinker prototypes. *Psychology & Health*, 22(1), 7-29.
- Steinberg, L. (2001). We Know Some Things: Parent-Adolescent Relationships in Retrospect and Prospect. *Journal of Research on Adolescence*, 11(1), 1-19.
- Steinberg, L. (2008). *Adolescence*. (8. vyd.) New York: McGraw Hill.

- Triandis, H. (2001). Individualism-Collectivism and Personality. *Journal of Personality*, 69(6), 907-924.
- Twenge, J. & Campbell, W. (2002). Self-Esteem and Socioeconomic Status: A Meta-Analytic Review. *Personality and Social Psychology Review*, 6(1), 59-71.
- Van der Vorst, H., Engels, R., Meeus, W. & Deković, M. (2006). Parental attachment, parental control, and early development of alcohol use: A longitudinal study. *Psychology of Addictive Behaviors*, 20(2), 107-116.
- Wahl, K. & Metzner, C. (2012). Parental Influences on the Prevalence and Development of Child Aggressiveness. *Journal of Child and Family Studies*, 21(2), 344-355.
- Williams, J., Van Dorn, R., Ayers, C., Bright, C., Abbott, R. & Hawkins, J. (2007). Understanding Race and Gender Differences in Delinquent Acts and Alcohol and Marijuana Use: A Developmental Analysis of Initiation. *Social Work Research*, 31(2), 71-81.
- Youngblade, L., Curry, L., Novak, M., Vogel, B. & Shenkman, E. (2006). The impact of community risks and resources on adolescent risky behavior and health care expenditures. *Journal of Adolescent Health*, 38(5), 486-494.
- Yuwen, W. & Chen, A. (2013). Chinese American adolescents: perceived parenting styles and adolescents' psychosocial health. *International Nursing Review*, 60(2), 236-24.

Přílohy

Příloha č. 1: Struktura rozhovoru

Nástin struktury rozhovoru s respondentem a tematické okruhy pro rozhovor.

Tato verze je formulovaná pro dospívající, nicméně okruhy pro rodiče jsou totožné, je třeba jen pozměnit formulaci. Při rozhovoru s rodiči vynechá tazatel 2. bod, komentování dotazníku. Jednak rodiče dotazník nevyplňovali, a také nepovažujeme za etické, aby byli seznámeni s výsledky svých téměř dospělých dětí. Konfrontace s hodnocením od dospívajících by mohla negativně ovlivnit průběh rozhovoru.

1. Přivítání, seznámení s respondentem, obeznámení s postupem rozhovoru a s tím, že bude nahráván (získání souhlasu s nahráváním).
2. Společné zastavení se nad výsledkem Dotazníku o způsobu výchovy v rodině; tazatel ho krátce okomentuje, vysvětlí, co obnáší daný styl výchovy, jenž v dotazníku vyšel; reflexe výsledků a možná diskuze nad nimi.
3. Pohovor o současné výchově, doplnění podrobností ke kategoriím z dotazníku:
  - Kontrola ze strany rodičů (psychologická kontrola, přítomnost trestů, verbální projevy kontroly, případná absence kontroly...). Modelová situace: *Jak se naposledy rodiče zachovali, když jsi nesplnil/a něco, na čem jste se domluvili?*
  - Informovanost rodičů (zda mají rodiče o dospívajícího zájem, jak jsou obeznámeni s tím, co dospívající dělá, jaké jsou jeho zájmy, jaký je jeho denní program, plány do budoucna...). Modelová situace: *Vědí rodiče o tom, co jsi dělal/a minulý týden?*
  - Emoční vztah rodičů k dospívajícímu (zda projevují vřelost, náklonnost, zájem, podporu, jak tyto projevy vypadají...)

- Blízkost vztahu (souvisí s předchozími kategoriemi). Modelová otázka: *Kdo jsou v tvém životě nejbližší lidé?*
  - Podpora autonomie, samostatnosti (jak jsou rodiče nakloněni samostatnému jednání dospívajícího, zda mu samostatnost umožňují či ho v ní dokonce podporují, jak se staví k projevům autonomie...). Modelová situace: *Jak rodiče reagovali na to, když jsi udělal/a něco jinak, než ti doporučovali, podle sebe? Měli zájem angažovat se v tvých významných rozhodnutích (o vztazích, škole, zaměstnání...)? Případně např. Jak rodiče reagovali, když jsi se odstěhoval/a z domova / odjel/a do ciziny?*
  - Podpora v utvoření vlastní identity dospívajícího (zda rodiče uznávají názory dospívajícího, jeho rozhodnutí, zda jsou ve vztahu k němu hodnotící, zda mu „plánují“ život...)
4. Prosba o navrácení se v myšlenkách do věku dospívání, kolem 15 let či méně. Pohovor o změnách, které respondent vnímá, že proběhly od doby adolescence do vynořující se dospělosti. V čem se výchova a vztahy tehdy a teď liší. Vodítkem mohou být kategorie z předešlého bodu. Modelové situace: *Kdy tě rodiče přestali neustále kontrolovat? Kdy jsi mohl/a začít chodit domů, jak jsi chtěl/a? Kdy tě nechali udělat první významnější rozhodnutí samostatně – vybral/a sis sám/sama školu, případně práci, brigádu? V čem přestali být rodiče tak přísní? Máš nyní více / méně zodpovědností, než dříve (a jaké)?*
Dále tazatel podpoří respondenta v reflexi těchto změn, které nastaly či nenastaly, poprosí o zhodnocení výchovy, jejího vývoje, spokojenosti s ní.
5. Uzavření rozhovoru, možnost doplnit nějaké informace, na které se zapomnělo, poděkování.